

ΠΑΛΜΟΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

9

ΑΘΗΝΑ — ΟΧΤΩΒΡΗΣ 1945

ΠΑΛΜΟΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΟΜΑΔΑ ΝΕΩΝ

ΧΡΟΝΟΣ Β' - ΦΥΛΛΟ 9 - ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1945

Συνδρομές : Για ένα χρόνο δρ. 1000, για
έξη μήνες δρ. 500, για τρεις μήνες δρ. 250.

Διεύθυνση : Κώσταν Αγαπητίδη, Ραβινε 6, Αθήνα (1).

ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ ΑΠΟΣΙΩΠΗΤΙΚΑ

Ἐάν ξάφνου ἀποφάσιζες νὰ διασχίσεις τὴ μαλακιά νύχτα μὲ βήματα γάτου ρωτώντας ἂν τὸ φεγγάρι σιάζει ἅπ' τὶς ὑδρορροές ἢ ἔχει τὰ μάτια πρὸς ρωμαντικά χρώματα, ἔτσι ὅπως τὸ λικνίζουν στὰ χέρια τους τὰ κορίτσια ποὺ κάθονται στὶς πάντες τῆς βάρκας μὲ τὰ κόκκινα κουπιά, κι' ἂν ἀκόμη σταματοῦσες μπροστὰ στὶς νότες τῶν μεθυσμένων καπέλων, ποὺ γυρίζουν σὰν τρελὲς ἔξω ἀπὸ τὶς φωτισμένες πόρτες τῶν νυχτερινῶν κέντρων, ἢ ἔπαιρνες ὅλες τὶς στάσεις τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν ἀστρῶν ποὺ σοῦ προσφέρουν ἕνα ποτήρι κρασί κάτω ἀπὸ τὸν πιὸ κρυστάλλινον οὐρανό, ἢ ἂν δὲ θέλεις . . .

Ἔτσι δὲ θὰ τέλειωνες ποτὲ νὰ λές, ἂν δὲ σὲ σταματοῦσε ἡ νύχτα, ἐδῶ, στὸ πιὸ ἀπροχώρητο σημεῖο τῆς ἱστορίας της, στὴν τύχη τῶν ζαριῶν ποὺ ἔρριξες μ' ἀφροντισιά. Ἦταν ἕνα εἶδωλο. Ἦταν ἕνα ὄνομα, μιὰ ἔμπνευση στὴν πιὸ ἀκέρια σημασία της, ἡ σημαία, μιὰ ἄλλη σημαία.

Ἐνας μεθυσμένος γύριζε τὰνάστροφο πρόσωπό του, ἢ ρεμπούμπλικα τραβηγμένη πίσω—στὸ παράθυρο ἢ σκιὰ μιᾶς χοντροῦς γυναίκας ἀκουμποῦσε στοὺς δυὸ ἀγκῶνες της. Βρέθηκε μπλεγμένος σὲ μιὰ μπλεγμένη ἱστορία, τράβηξε ἅπ' τὸ μανίκι τὴν πόρνη νύχτα χωρὶς μιλιὰ μουγκρίζοντας ἀνάμεσα στὰ δόντια του, τέλος ἕνα, δύο, τρία, τὸ φεγγάρι βρέθηκε χωρὶς δρόμο, τὸ δόντι ἐνὸς ξέδανου, λόγια στὶς χειρονομίες, ἕνα φανάρι μὲ λάδι, κατέληξε ἢ λατέρονα νὰ κουρντιστεῖ σὲ μιὰ μινόρε κλίμακα καὶ ν' ἀρχίσει νὰ ἑναποθέτει τοὺς θρόμβους τῶν νύχτιων καμηῶν της στ' αὐτιά τῆς δεντροστοιχίας.

Ἦταν ἀκόμα ὁ Νίκος ποὺ τὸν τράκαρες νὰ ρίχνει χαρτιά γιὰ τᾶστρα, ἢ πόρτα τῆς ταβέρνας ἔμοιαζε, βλέπεις, μᾶστρο—τὸν ρώτησες τί φορὰ ἔχουν τὰ καράβια τοῦ λιμανιοῦ, τὰ μάτια τῶν γυναικῶν.

— Εἶδες καμμιά ἀγέλη ἀπὸ ταύρους ; Καμμιά σειρὰ γλυκὲς ἁμαρτίες ὅπου κυλᾶς τὶς παλάμες σου σὰ σὲ νερό ;

— Τίποτα. Συμβαίνει συχνὰ νὰ μάθεις κάτι ὅταν δὲν σοῦ χρειάζεται, ὅμως . . .

— Λοιπὸν ἀπόψε σιάθηκα ὥρες κάτω ἀπὸ τὴν περσινὴ χελιδονοφωλιᾶ.

Ἄ ! ἢ περσινὴ χελιδονοφωλιᾶ !

Ἐφυγες μὲ τὰ δάχτυλά σου μακρὰ, λαστιχένια καὶ μὲ τὸ μυστήριο μιᾶς ἀκακίας στὰ μάτια.

— Τὰ χελιδόνια ποὺ ἔλυωσαν κι' ἔπεσαν σὰν κάλυκες.

Λικνίσεις τὰ βήματά σου ὅπως οὔτε τᾶστρα, οὔθμισες τὰ βήματά σου μὲ τὰ βήματα τῆς νυχτερινῆς γυναίκας, ἀντίθει' ἀπὸ τὰ βήματα τῆς νυχτερινῆς γυναίκας, ἔπεσες στὸ βαθὺ ρεῦμα ἐνὸς σκοτεινοῦ δρόμου καὶ τέλος τᾶστρο σου σιάθηκε πάνω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ τὸ γλυκὸ νούμερο. Λικνίζονται οἱ ὥρες στὶς παλάμες του, ποιοῦ τρελοκόριτσο ἄναψε τὰ μαλλιά τοῦ ἀνέμου ; Ποιὸς ἄνεμος λύγισε τὴ μέση του, ἔτσι χαριτωμένα, χαρίζοντας τὶς πιὸ ρεμβαστικὲς γαζίες στὸν ὕπνο τῶν κοριτσιῶν ;

Καὶ δὲν εἶναι τὸ καλοκαίρι πὺν στᾶζει σὰν ἀπὸ βλέφαρο, οὔτε ἡ νύχτα πὺν κοιμήθηκε μέσ' τὰ γυμνὰ μπράτσα της—θυμῆσου τις νύχτες πὺν κοιμήθηκες πλάϊ σ' ἓνα ἄρωμα ρόδου, τῶρα τὸ κορίτσι θὰ μετράει στὰ δάχτυλα τις παπαρούνες, στὸν οὐρανὸ τὰ δάχτυλα τῆς προσμονῆς.

Χτυπᾶς τὴν ξύλινη πόρτα πούχει τὸνομα τῆς Σουλαμίτιδος—σοῦ χτυπάει κι' αὐτὴ ἀπὸ μέσα—ἓνα μπράτσο γυμνὸ ὡς τὸν ὄμο δοκιμάζει τὸ πιδὸ καμπύλο χρῶμα του. Τὸ ξύλο μυρίζει ἀπὸ τὸ στήθος της πὺν τ' ἀκουμπάει πάνω του ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Ἡ κλειδαριά εἶν' ἓνα μάτι, δυὸ μάτια, πολλὰ μάτια—διάβολε, ἐδῶ τὸ ζήτημα φτάνει «ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς», ἡ νύχτα ἔξω ἀποπλέει καὶ τὸ μεγάλο ἄσπρο της πανὶ τὸ φουσκώνει ὁ ἄνεμος, ὁ δυτικός, ἄνεμος πὺν ἔφερε φῶτα, μουσική, ἀρώματα καὶ δροσερὰ παράθυρα.

Ἡ Σουλαμίτις ἀνοιξε, ἡ νύχτα ἔκλεισε χαριτωμένα τὰ μάτια της δῆθεν νὰ μὴ βλέπει.

— Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς προσφέρω μίαν βεγονίαν.

Τῶρα τὸ κορίτσι μετράει στὰ δάχτυλα τις γαρδένιες, στὸν οὐρανὸ τὰ φιλιὰ.

— Ἀλήθεια, ποιά ἦταν ἐκείνη ἡ ἔνοχη λέξη τῆς ἄλλης νύχτας — ἡ πεταλούδα μὲ τὰ ψεύτικα μάτια.

Γυάλιζε ἡ χαρὰ, τὸ στήθος της εἶχε τις πιδὸ λευκὲς καμπύλες.

— Ἡ Καίτη κι' ἡ Χριστίνα μοῦ λέγαν ὅτι . . .

— Τί θές, ἡ ἄγνοια τοῦ σχετικοῦ νόμου ἴσως ἐπιβάλλει τὴν κατάργηση ὅλων τῶν τετραδίων μὲ τοὺς κοριτσιστικὸς ἔρωτες βαμένους χρυσαφί.

— Κι' ὁ Γιώργος; Μίλησε τῆς Μαίρης γιὰ θαυμαστικά ἢ κάτι τέτοια . . .

Στὸ παράθυρο ἓνα ἄστροκι πρόβελνε τσαχίνικα κάτω ἀπ' τὸ βλέφαρό του. Πονηρούτσικο. Ξερόβηξα γιὰ νὰ δεῖ πῶς τὸ πῆρα χαμπάρι. Ἐπια μιά γουλιὰ ἀπ' τὸ ποτὸ πὺν μοῦ πρόσφερε, κοίταξα τὰ μαλλιά της καὶ τοὺς ἀπαγορευμένους μαστοὺς καὶ βρῆκα τὴν ἐπιγραφή τοῦ ἄστρου τοῦ Ἰουνίου.

— Ἐπιτέλους ἡ Εὐὰ δὲ θὰ πλανήσει τὸν Ἀδὰμ ἔξω ἀπ' τὸν Παράδεισο, καὶ δίχως φύλλα συκῆς;

— Ἄ, ἐκεῖ ἔχει τόσο ὠραῖα λουλούδια καὶ οὐρανό.

Τὸ δίκιο ἦταν μαζύ της, μάλιστα βρῆκα ὅτι ἦταν τόσες οἱ ὁμορφιές αὐτοῦ τοῦ Παράδεισου ὥστε καὶ ποίημα μποροῦσες νὰ φτειάξεις.

— Ἐστῶ, ἄς μείνουμε στὸν παράδεισο.

Χτύπησε ἡ πόρτα. Ἡ σιωπὴ δάγκασε τὸ δάχτυλό της.

— Μὲ ποιὸν μιλάς;

— Μά . . . μὲ τὸ φύλακά μου ἄγγελο, μπαμπᾶ.

Γι' αὐτὸ τὴν ἄλλη μέρα στὸ λεύκωμα τῆς Καίτης ἔγραψα ὡς «Φύλακας ἄγγελος». Ἡ Χριστίνα εἶπε: Μὰ πάντα τὸ ἔλεγα ἐγὼ ὅτι δὲν ἀξίζει τίποτα. Αὐτὴ βλέπεις εἶχε γράψει ὡς «Εὐωδία μαραμένου χρυσάνθεμου ἀπὸ τὴν Ἰαπωνία».

Ἄσο γιὰ τὸ τέλος τῆς νύχτας αὐτῆς; ρωτᾶτε. Οἱ ὥρες ἐξάντησαν τὴν ὁμορφιά της πὺν στὴν ἀρχὴ εἶχε ντυθεῖ ἓνα φύλλο συκῆς.

ΤΑΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠ' ΤΟ "ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΔΑΝΑΛΗ"

14 Σεπτεμβρίου . . . Στιγμές - στιγμές ἀνάβει μιά ἔξαλλη, ἀπρόσωπη ἀγάπη μέσα μου, πὺν τὴν κρύβω ντροπιασμένος, ὅπως, ὅταν ἦμουν μικρός, τ' ἀντισυμβατικά, λασπωμένα χέρια μου, πούκαναν τὴ νταντὰ μου νὰ δαγκώνεται. (Θᾶπρεπε νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ γράψει χαμηλόφωνα, ὅπως μπορεῖ καὶ νὰ μιλήσει πιδὸ σιγά. Ντρέπομαι νὰ ξαπλώσω μερικά πράγματα στὸ χαρτί, ἔτσι καθαρὰ καὶ ξεδιάντροπα).

Εἶδα σήμερα στὸ δρόμο ἓνα ζευγάρι, παρμένο ἀπὸ μιά κιτρινωμένη σελίδα παλιοῦ παιδικοῦ βιβλίου. Παπποῦς κι' ἀγγονή. Στὰ βήματά τους ἡ καρτερικὴ δυστυχία τῆς προσφυγιάς. Ἐνας ψηλὸς γέρος μὲ τὴν πίκρα καὶ τὴν ἀδιαλλαξία κυπαρισσιοῦ, κρατοῦσε ἀπ' τὸ χέρι ἓνα μαυροφορεμένο κοριτσάκι, ἓνα ἀπὸ κεῖνα τὰ σοβαρὰ παιδικὰ πρόσωπα, μὲ τὴ σκεπτικὴ γλωμάδα μιᾶς πρόωρης ἀναγκαστικῆς ὀριμότητας. Κάτι ἔσπασε καὶ σκόρπισε μέσα μου, φωτεινό, κι' ἓνα πλήθος μικροί, θερμοὶ ἥλιοι ἔγιναν λόγια καὶ παλμοὶ κι' ἔλυωσαν πρὶν ἀξιωθῶν νὰ περάσουν τὸν παγωμένο κύκλο τῆς ἔσωτερικῆς ἔκφρασης. Θᾶθελα νὰ πάω κοντὰ σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, νὰ τοὺς κοιτάξω καλὰ - καλὰ στὰ μάτια κρατώντας τὰ χέρια τους, νὰ τοὺς δώσω τὴ στιγμιαία, ἔστω, γεύση τοῦ θαύματος. Νὰ τοὺς πῶ πῶς θᾶθελα νὰ πεθάνω ἀπὸ ντροπὴ καὶ δυστυχία γιὰ τὴν ἦττα πὺν πλέει μέσ' στὸ βλέμμα τους, γιὰ ὅλα τὰ μαραμένα μάτια τῶν ἀνθρώπων, πῶς θᾶθελα νὰ σηλώσω ἓνα ἐκρηκτικὸ «ὄχι», μιά αἰμάτινη φωνὴ ἄρνησης. Νὰ τοὺς πῶ: «Ἐχω ἀγκαλιάσει ὅλες τις ζωὲς κι' ὅλους τοὺς πόνους, ἔχω πεθάνει ἄπειρες φορὲς ἀπὸ τότε πὺν γεννήθηκε ὁ κόσμος. Ἐνας καθρέφτης ἄστραψε στὸν ἀέρα μιά στιγμὴ κι' ἔδειξε μιά χώρα παραμυθιοῦ. Πῆδηξα ἐκεῖ - μέσα κι' ἔκλεψα αὐτὸ τὸ λουλούδι πούχω νὰ σᾶς δώσω, μιά μαγικὴ ἀγάπη. Αὐριο μπορεῖ

νὰ φορᾶτε τὰ ἴδια μαῦρα, ξεσκισμένα ροῦχα, κι' ἐγὼ θὰ περπατᾶω πάλι στοὺς ἴδιους δρόμους. Μὰ σήμερα ἀφήστε ν' ἀγγίξω τὰ χέρια σας. Εἶμαι αὐτὸς πὺν ἀτενίζατε βουβοὶ τόσον καιρὸ, πὺν φορᾶει τὸ δικό σας κακοπαθιασμένο σῶμα. Εἶμαι τὸ «ναί» πὺν περιμένετε. Θὰ κλάψω μαζί σας γιὰ ὅλες τις ἀθωότητες πὺν δὲ γνωρίσατε, γιὰ ὅλες τις ὁρφάνιες πούχουν παγώσει στὴν ψυχὴ σας. Οὔτε κι' ἐγὼ δὲν ἔξρω πῶς ἀναψε αὐτὴ ἡ ἔκσταση πὺν σᾶς χαρίζω. Δεχθῆτε τὴν, σὰν ἓνα ἄγνωστο, ἀγαπημένο φίλο.»

Κι' ἄλλα ἀκόμα, πολλὰ. Ἦθελα νὰ τοὺς ρωτήσω γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πὺν ἔχασαν, γιὰ τις νύχτες πούχουν γνωρίσει, τις θάλασσες πούχουν δεῖ, τοὺς δρόμους πὺν περπάτησαν. Πολλὴ ὥρα, πολλὴ ὥρα, ὥσπου νὰ ἐξαντλήσουμε καὶ τὴν τελευταία σταγόνα. Ὑστερα μπορεῖ νὰ λέγαμε ἀντίο.

Φυσικὰ δὲν ἔγινε τίποτ' ἀπ' ὅλα αὐτά. Ὁ γέρος καὶ τὸ κοριτσάκι ἔστριψαν σὲ μιά γωνιά, θαρρῶ μὲ κάποιαν ὑποψία προσβλημένης ἀγανάκτησης γιὰ τὴν ἀδιάκριτη ἐπιμονή μου. Ἰσως καὶ νὰ θύμωναν, ἀν τοὺς μιλοῦσα.

23 Φεβρουαρίου . . . Μιά ἀπροσδόκητη, ματωμένη ἀνοιξη σήμερα, ὕστερα ἀπὸ βδομάδες ὀλόκληρες παγωμένης εὐσυνειδησίας. Μιά κορυφὴ ἀπὸ κλάμα κι' ἀπὸ γέλοιο μαζί. Σ' εὐχαριστῶ πὺν χαμήλωσες τὰ μάτια σου ἀπάνω μου κι' ἔστειλες γιὰ δῶρο τούτη τὴν πληγή.

Πολὺν καιρὸ, (ψυχικὰ) χρόνια ἀτέλειωτα, σταχτιά, οὔτε θυμάμαι πιδὸ ἀπὸ πότε, παράδερνα σὲ μιά στενὴ ἀδιαφορία μ' ἀσφυκτικὰ ταβάνια. Κάνω ὅλον αὐτὸ τὸν πρόλογο ἀπὸ μίαν εὐσυνειδησία μελλοθάνατου πὺν θέλει ν' ἀφήσει ἓνα ντοκουμέντο μὲ εἰρμὸ γιὰ τὰ δικά του (κι' ὅμως ξένα) μάτια πὺν θὰ ξαναδιαβάσουν μετὰ ἓνα μῆνα τούτα δῶ. Οὔτε ἔξρω πιδὸ τί ἔγινε σ' αὐτὸ τὸ διάστημα.

Μιά εικόνα θολή, δίχως περιγράμματα. Ρουτίνα, άγνοη κι' εξευτελιστική τεμπελιά. Θαρρώ πώς κάθησα πολλές ώρες στο πιάνο... Πιάνο... Μιά λέξη άσπρη, μαλακιά, πού αποχτάει μέσα μου ολοένα και περισσότερο βάθος και έκταση. Και λίγο - λίγο κερδίζει μια απόλυτη σημασία. Ποιός ξέρει, ίσως τ'ό θάυμα να μὴν εἶναι παρὰ ὅλα αὐτὰ τὰ σκόρπια κομμάτια μαζεμένα. Ποῦ καὶ ποῦ περνοῦσαν κάτι στιγμιαία ρεύματα σ' αὐτὸ τὸ ἀκύμαντο ὑπόγειο, δυὸ - τρεῖς χτύποι κι' ἔπειτα πάλι σιωπή. Σιωπή δίχως φῶς, δίχως συνείδηση. Κάτι σπάνια μηνύματα, μιὰ - δυὸ φορὲς σ' ἓνα ἀπίθανο ἀνοιξιάτικο μεσημέρι καὶ σβύσανε ἀμέσως. Κι' ἔπλεα ἔτσι δίχως κουπιά σὲ μιὰ νημεμία μ' ἀνύπαρχτες ὄχθες. Μιὰ ἐντύπωση βάλτου πού μὲ τραβοῦσε ἀκατανίκητα, βάλτου τεμπελιάς, βλακειάς, ἡττοπάθειας, φτώχειας. Ἐπεφτα, ἔπεφτα σὲ μιὰ σκάλα ἀπύθμενη. Μιὰ - δυὸ φορὲς ξύπνησα στὶς ἑφτά τὸ πρωῖ μὲ μιὰν ἀπίστευτα γλυκειά, λησμονησμένη αἴσθηση. Προσπάθησα νὰ μὴν ξυπνήσω, παλεύοντας μὲ τὶς ἐπίκτητες καὶ ψεύτικες στρατοκρατικές μου τάσεις—προγράμματα, ὥρες, κ. λ.— μὰ στὸ τέλος ἀναγκάστηκα ν' ἀνοίξω τὰ μάτια μου στὴν ὁδὸν Βαλτετσίου, στὰ παλιά μου, βρώμικα ροῦχα καὶ παπούτσια, στὴν καθημερινὴ ἀποτυχία.

Τέλος, ξύπνησα σήμερα πάνω σὲ μιὰ φράση ἀπ' τὴν πρώτη μπαλάντα τοῦ Chopin. (Πάντα!) Μιὰ συγχορδία τετάρτης ἔκτης κι' ἀπάνω ἓνας καταροχάτης ἀπὸ ἕκτες mineures πού κατακυλάει οὐρλιάζοντας, ἐπ' ἀπὸ κάθε αἰσθητικὸ ἢ ἀνθρώπινο φραγμό. (Ναί, ἴσως γι' αὐτὸ ξαναγουρίζει πάντα ὁ Chopin σὲ μιὰ σπειροειδῆ τροχιά: Σπάζει τὰ ὄρια τοῦ ἤχου). Ἐπαιξα πολλές πολλές φορὲς αὐτὰ τὰ δυὸ μέτρα, κάθε φορά μὲ τὸ ἴδιο αἶσθημα μιᾶς ἀποκάλυψης, ἑνὸς μαχαίριου πού μπαίνει σὲ κάποια εὐαίσθητα, πάντα ἔτοιμα νὰ τὸ δεχτοῦνε, βάθη. Πόση θάνα ἢ διάρκεια τῆς δόνησης; Μίσηρη καὶ ρυτιδωμένη φιλαργυρία! Ὁ-

πωσδήποτε, πέρασα ὅλη τὴν ἡμέρα πάνω κεῖ κι' ἀκόμα ἀνατριχιάζω σὰν σκέφτομαι ἐκεῖνη τὴ διαλυμένη ἀγωνία τῆς σκάλας πού κατεβαίνει.

Ἐνα σωρὸ ἀχίνας τεντώνονται μέσα μου, σὲ μιὰν ἀπελπισμένη προσπάθεια νὰ φτάσουν κάπου, ν' ἀντικρύσουν τὸ «ἄλλο». Κάτι λυώνει ἐπὶ τέλους, ἐξαίσια γικημένο. Κλαίω μὲ ἡδονὴ τὴ μοναδικὴ τούτη εὐτυχία. Ὁ κόσμος εἶναι ἄπειρος μέσα σὲ κείνη τὴ μικρὴ φράση κι' ἐγὼ εἶμαι βουβὸς κι' ἀνήμπορος. Τούλάχιστον νὰ κρατήσω τὴ στιγμὴ! Τὴ φυλάω μ' ἀγωνία σὰν κεράκι Ἐπιτάφιου, μὴ σβύσει. Κυλάει γιὰ λίγο ὑπόγεια τὴν ὥρα πού δουλεύω, κρύβεται κάτω ἀπὸ μιὰν ἠλίθια συζήτηση, κι' ὕστερα νά, ξαναφαίνεται. Πῶς δὲν τινάζεται στὸν ἄερα τὸ δωμάτιό μου ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐρηκτικὴ χαρὰ; Πῶς μπορεῖ μιὰ μέρα, μιὰ ἀπλή, καθημερινὴ μέρα, καμωμένη ἀπὸ τοίχους, λίγο οὐρανό, πολλὴ βρώμα καὶ στριγγιλιές, νὰ χωρέσει ἓνα τέτοιο ἐξαίσιο λυγμό; Ξεχνιέμαι μερικὲς στιγμὲς σ' ἄλλες σκέψεις, ἀπομακρύνομαι ἀπ' αὐτὴ τὴ μαγικὴ ζώνη. Ἄξαφνα, θυμᾶμαι τὴ φράση τοῦ Chopin. Κι' εἶναι μιὰ τέτοια εὐτυχία ἀμέσως, σὰν ἓνας κρυφὸς κόλπος, ἓνα λιμάνι, μιὰ ἡρεμία παραδείσου. Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους μ' ἓνα ἀλλοιώτικο φῶς στὰ μάτια, μὲ τὴ λάμψη ἑνὸς μυστικοῦ. Νᾶναι κἄν εὐτυχία; Τί θὰ πεί, ἄλλωστε, αὐτό; Ὅπωςδήποτε, εἶναι ἀλήθεια, ἄρρητη κι' ὀλοφάνερη. Μιὰ ἀπροσδόκητη ἀλήθεια πού ξεκίνησε, θαρρώ, ἀπ' τὰ βάθη κάποιων παιδικῶν ἀπογευμάτων.

Ἴσως νᾶμαι ἄρρωστος, τρελλὸς ἢ ἀνισόρροπος. Ἴσως κάποια ἀγνοημένη ἢ ἀπωθημένη ἐπιθυμία νὰ βοήθη ἔτσι τὴ λύτρωσή της, ἴσως... Ξέρω κι' ἐγὼ; Κι' ἴσως αὔριο νᾶναι στάχτη ὅλα αὐτά.

Τί ἀπίθανο παραμῦθι θᾶταν ἡ ζωὴ, ἂν εἶχε κανεὶς πλάι του ἓνα μικρὸ θεό, σὰν τὴ φράση τοῦ Chopin. Μὰ οἱ θεοί—ὄχι ἐμεῖς—εἶναι ἄλογοι κι' ἀσύλληπτοι.

MIMIKA KRANAKH

JACQUES MASUI

Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ*

Ἡ ποίηση εἶναι ἡ ἀπόλυτη πραγματικότητα
NOVALIS

Καμμιά φορά, μέσα στὴ συμφορὰ ἢ στὴν εὐτυχία, φτάνουν ξαφνικά σὲ μᾶς μερικὲς ἀκαθόριστες στιγμὲς πού ὅλες οἱ κρυμμένες δυνάμεις τῆς ὑπαρξῆς μας, ἐνώνοντας τὴ δράση τους, μᾶς ξυπνοῦν ἀληθινὰ στὴ διαισθητικὴ θεώρηση τοῦ Σύμπαντος. Εἶναι μιὰ ἀπροσδιόριστη κατάσταση, γιατί μέσα στὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα ἀκόμη δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ «λογικό», κι' ὠστόσο αἰσθανόμαστε μιὰ χαρὰ πού ξεπερνάει ἄπειρα μιὰ αἰσθητὴ κατάκτηση. Ὑπάρχει γνώση, ἀλλὰ γνώση διαισθητική, μὲ τὴ συσσώρευση—σ' ἓνα σημείο—ὄλων τῶν ἄγνωστων δυνάμεων πού ἐρχονται σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν παγκόσμια συνείδηση. Οἱ λέξεις ἐλάχιστα μεσολαβοῦν. Εἶναι παρείσακτες καί, ἀπὸ τότε, ἡ διάχυση φαίνεται ἀκαθόριστη, ἅμα προσπαθεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀποδώσει.

Εὐτυχῶς πού ὑπάρχουν ἔργα ἐξαιρετικά, πού μᾶς κάνουν νὰ αἰσθανθοῦμε, ἀκολουθώντας τοὺς δημιουργοὺς των, πού τόσο πολὺ στενὰ ἔχουν συλλάβει τὴν ὀπτασία τους, τὴ λυρικὴ πνοὴ τοῦ Πραγματικοῦ, μετασχηματισμένου σὲ σάρκα καὶ σ' αἷμα.

Αὐτὰ τὰ κείμενα, περὶ ἢ ποιήματα, ἀδιάφορα, εἶναι ἀπὸ κείνα, πού, ἀπὸ τὴν πρώτη φράση, μᾶς οἰκονομῶν σὲ μιὰ ἀνέκφραστη συγκίνηση πού συναρπάζει γρήγορα ὅλη μας τὴν ὑπαρξή. Παράδοση αἰσθητικὴ τοῦ «ἤδη βιωμένου», πού εἶναι ἴσως μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ συνταρακτικὲς ἐμπειρίες καὶ πού μπορεῖ νὰ τὴν παρομοιάσει κανεὶς μόνο μὲ τὴν ἐκπληξη τοῦ ταξειδιωτῆ μπροστὰ σ' ἓνα τοπίο πρωτο-

δωμένο, πού τὴν εἰκόνα του ὅμως εἶχε αὐτὸς ἀπὸ καιρὸ μέσα του, σὰ νὰ τὴν εἶχε διακρίνει κάποτε μέσα σ' ἓνα ὄνειρο: ξαναβρίσκουμε τὴν ἀληθινὴ μας πατρίδα...

Αὐτὴ ἡ συγκίνηση στὴν ἐπαφὴ μας μὲ τὴν ποίηση, μὲ τὴν ὁποία ἀγγίζουμε ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καὶ βαθύτερα σημεῖα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πολὺ δύσκολα προσδιορίζεται. Ὅσο κανεὶς εἶναι πιὸ οἰκείος στὴ γέννησή της, τόσο ἐντατικώτερα θὰ τὴ δεχτεῖ. Τὸ νὰ τὴν καθορίσουμε, δὲ θὰ ἦταν τὸ ἴδιο σὰ νὰ τὴ θολώναμε; Ἡ πραγματικὴ κατανόηση ἑνὸς πράγματος δὲν εἶναι πάντα διαισθητικὴ καὶ χωρὶς λέξεις; Πραγματικά, μόνο νὰ τὴν πλησιάσει μπορεῖ κανεὶς μὲ τὴν προσπάθεια τῆς προσέγγισης, καὶ μ' ἑλαφρὰ ἀγγίγματα.

«Πῶς νὰ βρεῖ κανεὶς λόγια γιὰ κάτι τόσο ἀσύλληπτο, τόσο ἄξαφνα δυνατὸ καὶ ἀνεπίδεκτο ἀνάλυσης;» «Κάτι πού σχεδὸν φοβᾶμαι νὰ τὸ καθορίσω μὲ λέξεις... κάτι πού ξεχειλίζει καὶ μᾶς ξεφεύγει σὰ μιὰ ψυχὴ πού ἐγκαταλείπεται μέσα σ' ἓνα ὑγρὸ βλέμμα»¹.

Ὅσοι ποιητὲς δοκίμασαν νὰ περιγράψουν, ὅπως ὁ John Keats ἢ ὁ Hugo von Hoffmannsthal, τὴν πληρότητα στὴν ὁποία εἶχαν τὴ δύναμη νὰ τοὺς φέρουν τὰ πιὸ ταπεινὰ ἀντικείμενα καὶ περιστατικά, ἀναγνωρίζουν ὁμόθυμα, ὅτι καμμιά φυσικὴ ἀπόλαυση δὲ συγκρίνεται μ' αὐτὴ—ἂν κ' ἔχει κάποιαν ἀναλογία μὲ τὸν ἀνθρώπινο ἔρωτα— ἀφοῦ ἡ οὐσιώδης αἴσθηση τῆς περιπτώσεώς των εἶναι ἡ αἴσθηση πῶς συγχωνεύεται ἡ ζωὴ

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἔχει δημοσιευθεῖ σὲ εἰδικὸ τεῦχος τοῦ γαλλικοῦ περιοδικοῦ «Fontaine», τὸ 1942, ἀφιερωμένο στὸ θέμα: «Ἡ ποίηση σὰν ἄσκηση πνευματικῆ».

1. Hugo von Hoffmannsthal: «Ecrits en prose», σελ. 137 καὶ 149.

τους με μιὰ ἄλλη ζωὴ. «Εἶναι μιὰ ἀπειρη συμμετοχὴ, μιὰ ἀπορρόφηση τοῦ ἐγώ μέσα στὶς ὑπάρξεις, ἢ, ἀκόμη, τὸ αἶσθημα πὼς ἓνα ρευστὸ ζωῆς ἢ θανάτου, ὄνειρου κ' ἐγρήγορησης—ἀπὸ ποῦ προερχόμενο;—πέρασε μέσα σ' αὐτές, στὸ διάστημα μιᾶς στιγμῆς». «... Ἐνα σύνολο ἀσημαντων πραγμάτων με γεμίζει με τὸ ρίγος τῆς παρουσίας τοῦ ἀπείρου...». «... Αὐτὴ ἡ ἁρμονία ἀνάμεσα σ' ἐμένα καὶ στὸν κόσμο ὀλόκληρο...». «Ἐκσταση αἰνιγματική, χωρὶς λόγια, χωρὶς ὄρια...»¹. Ἐνα αἶσθημα εἰρήνης, πληρότητας καὶ τελείωσης πλημμυρίζει τὸν «δραματιστὴ».

Τὰ πράγματα, ὡς τὶς πιὸ «μικρὲς λεπτομέρειες», ἀποκοτῶν μιὰ νέα ἀξία. Εἶναι σὰ νὰ τὰ βλέπουμε γιὰ πρώτη φορά, μέσα στὴν οὐσιώδη πραγματικότητά τους. Ἐνα εἶδος παρουσίας καὶ δεσμοῦ, ἀόρατου στὸ πολὺ κοινὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐνώγει τὶς ποικίλες καὶ μεταβλητὲς ἀπόψεις τῆς φύσης. Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ βρεῖ καὶ νὰ μᾶς ἐνώσει μ' αὐτὲς τὶς ἀπόψεις με τρόπο πού νὰ ταυτιστοῦμε με τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης μας, ἔχοντας τὴ διαισθητικὴ αἶσθηση πὼς ἀνήκουμε ἔτσι στὸ Σύμπαν. «Ὅχι σὰν ἀτομικὰ ὄντα, ἀλλὰ σὰν κόχες σκιᾶς μποροῦμε νὰ φθάσουμε κάποτε στὴ γαλήνη. Χάνοντας τὴν προσωπικότητά μας, χάνουμε τὴν ἀνησυχία, τὴ βιασύνη, τὴν ταραχή... καὶ πάντα ἓνα ἐπιφώνημα θριάμβου ἀνέβαινε στὰ χεῖλη της, βγαλμένο μέσ' ἀπὸ ἓνα αἶσθημα νίκης ἐπάνω στὴ ζωὴ. Ὅταν γινότανε αὐτὴ ἡ συγκέντρωση μέσα στὴν εἰρήνη, στὴ γαλήνη, στὴν αἰωνιότητα... συχνὰ καθισμένη, ἀνακάλυπτε ξαφνικὰ πὼς παρατηροῦσε, παρατηροῦσε... τόσο ὥστε νὰ γίνεται τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο πού παρατηροῦσε. Ἀπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ πνεύματος (παρατηροῦσε, παρατηροῦσε πάντα...) ἀπὸ τὴ λίμνη πού εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ἀνεβαίνει στριφογυρίζοντας ἓνας καπνός, μιὰ ἀρραβωνιαστικιά πηγαίνοντας στὴ συνάν-

τηση τοῦ ἀγαπημένου»¹. «Ὅλος αὐτὸς ὁ πυρετὸς τῆς ζωῆς ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἀπλότητα, λὲς καὶ οἱ μυριάδες αὐτὲς τῶν πραγμάτων στὸ βάθος ἀποτελοῦν ἓνα μόνο πράγμα»².

Ὁ ποιητὴς ἐπικοινωνεῖ με ὅλη τὴν πλάση. Τὴν ἀγαπᾷ, συγχωνεύεται μαζί της, μέσα σὲ μιὰ τέλεια ἐγκατάλειψη τοῦ ξεχωριστοῦ τοῦ «ἐγώ», στὴν πρόσκληση τῆς Ὁμορφιάς. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἀποκάλυψης, πού τρέφει καὶ μεθ' αὐτὴν τὴν ψυχὴ, τοῦ χαρίζει τὴ χαρὰ μέσα στὴν εἰρήνη τῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς ἁρμονίας πού τὶς ξαναβρίσκει ἐπὶ τέλους.

Αὐτὴ ἡ γνώση — *connaissance*, ἢ *co-naissance* (συν-γέννηση) με τὴν ἐννοια τοῦ Paul Claudel — ἡ διαισθητικὴ τοῦ Ἐνός-Ὀλου (*tout-un*), πού ἐμφανίζεται σὰ μιὰ ἀστραπὴ μέσα στὴν ψυχὴ, παρέχει τὴν ἀπέραντη χαρὰ τοῦ ποιητῆ, στὴν ἐπαφὴ του με τὸ Πραγματικόν. Καὶ εἶναι ἡ ἴδια χαρὰ — ἀν μπορεῖ κανεὶς νὰ ὀνομάσει ἔτσι μιὰ κατάσταση, ὅπου δὲν ὑπάρχει πιὰ οὔτε ἡδονή, οὔτε πόνος στὸ συνειδημένο νόημα τῶν λέξεων, ἀλλὰ σ' ἓνα βαθμὸ πολὺ πιὸ ἀνώτερο, πού δοκιμάζει ὁ μυστικὸς μέσα στὴ περιοχὴ τὴν πέρα ἀπὸ «ὀνόματα καὶ μορφές» — πού ὀνομάζεται κατάσταση θεοπάθειας.

«Ὅταν ἡ κατανόηση τῆς ἐνότητας αὐτῆς δὲν εἶναι καθαρὰ διανοητικὴ», λέγει ὁ Rabindranath Tagore, «ὅταν ἀνοίγει ἓνα φῶς στὴν ὑπαρξὴ μας πρὸς τὴ φωτεινὴ συνείδηση τοῦ Σύμπαντος, τότε μόνο ἡ χαρὰ ἀκτινοβολεῖ καὶ ἡ ἀγάπη ἀπλώνεται παντοῦ».

* *

Ἀπὸ τοὺς πιὸ μακρινούς χρόνους, οἱ ἀνθρωποὶ ἀναγνωρίζουν στοὺς ποιητὲς κάποιες εἰδικὲς δυνάμεις γνώσης καὶ σχέσης με τὸ πραγματικόν, δυνάμεις καὶ σχέσεις πού γενικὰ τὶς στεροῦνται ὅλοι ὅσοι, φιλόσοφοι ἢ ἄλλοι, ἔχουν γιὰ ἐπάγγελμα τὴ γνώση καὶ τὴν κατανόηση τῶν πραγ-

1. Virginia Woolf: «Ὁ περίπατος στὸ φάρο».

2. Virginia Woolf: «Mrs Dalloway».

μάτων. Τὸ ὅτι οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ποιητὲς ἀπολάμβαναν ἓνα κοινὸ σεβασμό, αὐτὸ προκαλοῦσε πάντα κάποιον ἀνταγωνισμό ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Ὁ Σωκράτης ἀποστρέφεται καὶ περιφρονοῦσε τοὺς ποιητὲς ἐξαιρετικὰ, «ἐπειδὴ συμβαίνει κάποτε ν' ἀνακαλύπτουν κάποιες ἀνώτερες ἀλήθειες... ὄχι με τὸ μέσο τῆς μάθησης, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ ἄλλη πηγὴ, καὶ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐξηγήσουν πὼς τὴν ἀνακάλυψαν».

Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, τὰ «θετικὰ» πνεύματα αἰσθάνονταν μιὰ ἀκατανίκητη δυσπιστία ἀπέναντι τῶν ποιητῶν, ὅπως καὶ ἀπέναντι τῶν μυστικιστῶν, πού δὲν ξεχώριζαν καθαρὰ μεταξύ τους. Αὐτὴ ἡ δυσπιστία κράτησε πολὺ καιρὸ...

Σήμερα ὁμως, ὅπως σ' ὅλα τὰ πράγματα, ἡ κατάσταση ἄρχισε νὰ μεταβάλλεται. Βλέπουμε τὴν οὐσία τῆς ποίησης, τὶς σχέσεις της με τὸ μυστικισμό, τὸν ἀόριστο μηχανισμό τῆς ἐμπνευσης, νὰ γίνονται ἀντικείμενα μελετῶν καὶ συγκεκριμένων ἐρευνῶν. Ὁ ρόλος τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ μυστικιστῆ εἶναι καθαρὰ καθορισμένος καί, ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος, ἔχουν τοποθετηθεῖ στὴ θέση τους καθέννας—ἐνῶ ἡ μεταξύ τους συγγένεια ἔχει καὶ αὐτὴ, τὸ ἴδιο καθαρὰ, διαπιστωθεῖ. Αὐτὴ ἡ σχέση ἔχει τώρα τόσο καλὰ στερεωθεῖ, ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ μιλοῦμε ἐλευθέρως γι' αὐτὴ, χωρὶς νὰ μᾶς ἀνακαλεῖ στὴν τάξη ἡ Ἐκκλησία, ἢ καὶ ὀποιαδήποτε ἐκκλησία.

Ὁ H. Bergson ἦταν μεταξύ τῶν πρώτων ἀπελευθερωτῶν, πού ἀποκατάστησαν καὶ ξανάφεραν στὴν παλαιὰ δόξα τους καὶ τὴν ποίηση καὶ τὸ μυστικισμό. Ἄς θυμηθοῦμε τὴν περίφημη περικοπὴ τοῦ «Γέλιου», ὅπου καθορίζοντας τὸ ἀντικείμενο τῆς Τέχνης, μιλάει, ὅπως κανεὶς πρὶν ἀπ' αὐτὸν δὲν τὸ ἔχει κάνει, γιὰ τὴν «πραγματικότητα πού χτυπάει κατ' εὐθείαν τὶς αἰσθήσεις μας καὶ τὴ συνείδησή μας».

Ὁ μεγάλος μαθητὴς του, στὴ λογοτεχνία, ὁ Marcel Proust, ξαναπαίρνοντας αὐτὴ τὴν ἐξήγηση τοῦ ρόλου τῆς Τέχνης, τὴ συμπλήρωσε με τὸν καταπληκτικὸν ὀρισμὸ τοῦ «*Temps retrouvé*», πού

πρέπει νὰ τὸν παραθέσουμε ἐδῶ, γιὰτὶ δὲ φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸς: «Τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀληθινῆς τέχνης, ἀντίθετα με κείνη πού ὁ κ. De Nozinois θὰ τὴν ὠνόμαζε ἓνα παιχνίδι ντιλετάντικο, ἦταν ὅτι ξανάβρε, ξανάπιασε καὶ μᾶς παρουσίασε αὐτὴ τὴν πραγματικότητα πού ζοῦμε μακριὰ της, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπομακρυνόμαστε διαρκῶς πιὸ πολὺ, ὅσο ἡ συμβατικὴ γνώση πού βάζουμε στὴ θέση της γίνεται πιὸ πυκνὴ καὶ ἀδιαπέραστη, αὐτὴ τὴν πραγματικότητα πού θὰ κινδυνεύαμε νὰ πεθάνουμε χωρὶς νὰ τὴ γνωρίσουμε καὶ πού εἶναι ἀπλούστατα αὐτὴ ἡ ἴδια μας ζωὴ, ἡ ἀληθινὴ ζωὴ μας, ἡ φανερωμένη καὶ ἐσκεπασμένη ἐπὶ τέλους, ἡ μόνη συνεπὴς ζωὴ πού πραγματικὰ ζοῦμε, αὐτὴ πού, κατὰ ἓνα τρόπο, ἐνοικεῖ κάθε στιγμὴ μέσα σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως μέσα καὶ στὸν καλλιτέχνη. Ἀλλὰ δὲν τὴ βλέπουν ὅλοι, γιὰτὶ δὲ ζητοῦν νὰ τὴν ξεκαθαρίσουν. Κ' ἔτσι στὸ παρελθόν τους ἔχουν συσσωρευθεῖ ἀναρίθμητα clichés, πού παραμένουν ἀμεταχείριστα, ἀφοῦ δὲν τᾶχει ἀναπτύξει τὸ πνεῦμα. Νὰ ξαναβροῦμε τὴ ζωὴ μας καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων ἀφοῦ τὸ ὕψος γιὰ τὸ συγγραφέα ὅπως καὶ γιὰ τὸ ζωγράφο δὲν εἶναι ζήτημα τεχνικῆς ἀλλὰ ὀπτασιασμοῦ... Μόνο με τὴν τέχνη μποροῦμε νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, νὰ μάθουμε τί βλέπει κ' ἓνας ἄλλος ἀπ' αὐτὸ τὸ σύμπαν, πού δὲν εἶναι τὸ ἴδιο με τὸ δικό μας καὶ πού τὰ τοπία τοῦ, χωρὶς τὴν τέχνη, θ' ἀπόμειναν γιὰ μᾶς τὸ ἴδιο ἄγνωστα σὰν καὶ κείνα πού μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν στὴ σελήνη. Χάρη στὴν τέχνη, ἀντὶ νὰ βλέπουμε ἓνα μόνο κόσμο, βλέπουμε τὸν ἓνα μας αὐτὸν νὰ πολλαπλασιάζεται, καὶ ὅσο περισσότεροι πρωτότυποι καλλιτέχνες ὑπάρχουν τόσο περισσότερους κόσμους ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, πιὸ ἀλλοιώτικους τοὺς μὲν ἀπὸ τοὺς δὲ ἀπ' ὅσο εἶναι οἱ κόσμοι πού κυλοῦν μέσα στὸ ἀπειρο καὶ πού μᾶς στέλνουν τὴν ξεχωριστὴν ἀχτίνα τους ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ὕστερα ἀπὸ τὸ σβύσιμο τῆς ἐστίας ἀπ' ὅπου προῆλθαν, εἴτε Rembrandt εἴτε Vermeer ὀνομάζεται αὐτὴ ἡ ἐστία».

1. Hugo von Hoffmannsthal: «Ecrits en prose», σελ. 50—53.

Ἄπο σαράντα χρόνια κ' ἐδῶθε, ἡ ποιητικὴ ἔμπειρία σπουδάζεται καὶ ἀναλύεται σχεδὸν ἐπιστημονικὰ καὶ ὅ,τι, γενικὰ γνωρίζαμε ἀνέκαθεν, σιωπηρὰ καὶ ὑπονοούμενα, τώρα ἔχει ἀποδειχθεῖ μὲ σαφήνεια κ' ἔχει ἐξηγηθεῖ καθαρὰ γιὰ μεγάλο κέρδος τῆς ψυχολογίας, τῆς νεώτερης αὐτῆς ἐπιστήμης, πού μόλις τώρα τελευταῖα ἄρχισε νὰ κάνει τὰ πρῶτα διστακτικὰ τῆς βήματα.

Δὲ θὰ περιγράψω ἐδῶ ὅλα τὰ στάδια τῶν «ἀνακαλύψεων» αὐτῶν ἂν καὶ θὰ ἦταν πολὺ διδακτικὸ νὰ γίνει ἡ ἐξιστόρηση τῶν ἀναζητήσεων, στίς ὁποῖες ξεχωριστὰ συνέβαλαν, στὴ Γαλλία, ὁ Henri Bremond καὶ ὁ Jacques Maritain (χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε τὸν A. Rolland de Réneville, πού ἔχει γράψει ἓν ἀξιοσημείωτο βιβλίον γι' αὐτὸ τὸ θέμα), ὁ Curtius καὶ ὁ Gundolf στὴ Γερμανία, ἡ Evelyn Underhill καὶ ὁ John Middleton Murry στὴ Ἀγγλία. Ἀλλὰ κυρίως ὁ Novalis, (στὸν ὁποῖο πρέπει πάντα νὰ ξαναγυρίζουμε γιὰ νὰ καταλάβουμε τόσα πράγματα) μίλησε, νομίζω, μὲ τὴ μεγαλύτερη σαφήνεια, γιὰ τὸ μυστικὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ καὶ τῆς μυστικιστικῆς σημασίας τῆς ποιητικῆς πράξης. Κανένας ἄλλος, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸν Hugo von Hoffmannsthal, δὲν περιέγραψε καλλίτερα τὴν ἔμπνευση: «Ἡ πιὸ ἀυθαίρετη πρόληψη», λέει ὁ Novalis, «εἶναι τὸ νὰ νομίζει κανεὶς, ὅτι ἡ ιδιότητα νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, νὰ εἴμαστε ἐνσυνείδητα ἔξω ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μας, μᾶς εἶναι ἀπροσπέλαστη. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ, κάθε στιγμῆ, νὰ εἶναι μιὰ ὄντιότητα ὑπερ-αἰσθητή. Χωρὶς αὐτὴ τὴ δυνατότητα, δὲ θὰ εἴμαστε ἄνθρωποι, ἀλλὰ ζῶα. Βέβαια, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ βρεθεῖ κανεὶς συνειδητὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν ἀφοῦ εἶναι διαρκῶς καὶ ἀναγκαστικὰ ἀναμιγνόμενος στίς ποικίλες ἐναλλαγὰς τῶν ἄλλων καταστάσεών μας. Μὰ ὅσο σιγὰ-σιγὰ κατορθώνουμε ν' ἀποκτήσουμε συνείδηση αὐτῆς τῆς κατάστασης, ἡ βεβαιότητα πού προκύπτει γίνεται πιὸ ζωντανή, πιὸ δυνατὴ, πιὸ ἀναγκαστικὴ: εἶναι ἡ πίστη σὲ μιὰ πραγματικὴ ἀποκάλυψη τοῦ πνεύματος». «Δὲν

εἶναι μιὰ ὄπτασις, οὔτε ἓνα ἀκρόαμα, οὔτε μιὰ ἐπαφή· εἶναι ἓνα κρᾶμα, ἓνα μίγμα καὶ ἀπὸ τὰ τρία, καὶ εἶναι κάτι ἀκόμη περισσότερο, ἓνα αἰσθημα ἄμεσης βεβαιότητας, μιὰ ἀφομοίωση, μιὰ διαισθητικὴ πρόσληψη τῆς ἴδιας ζωῆς, τῆς ζωῆς τῆς πιὸ ἀληθινῆς, τῆς πιὸ intime. Οἱ σκέψεις μετασχηματίζονται σὲ νόμους, οἱ ἐπιθυμίες σ' ἐπιτεύγματα. Γιὰ τὸ ἀδύνατο, τὸ factum τῆς στιγμῆς αὐτῆς γίνεται ἄρθρο πίστεως. Ἐμφανίζεται μ' ἓνα τρόπον ἑναργῆ κ' ἐκπληκτικὸ, στὴ θεὰ ὄρισμένων ἀνθρωπίνων μορφῶν, ὀρισμένων προσώπων, καί, πρὸ πάντων, στὴ θεὰ κάποιων ματιῶν, καὶ κάποιων φυσιογνωμιῶν, καὶ κάποιων κινήσεων, στὴν ἀκρόαση κάποιων λόγων, στὴν ἀνάγνωση κάποιων περικοπῶν, σὲ κάποια πρωτοκοιτάγματα τῆς ζωῆς, τοῦ κόσμου καὶ τῆς μοίρας». «Πολλὲς σημειώσεις, μερικὰ φυσικὰ φαινόμενα, μερικὲς ἐποχές καὶ μερικὲς ὥρες, μᾶς προσφέρουν τέτοιες ἔμπειρίες. Κάποια περιβάλλοντα εἶναι εἰδικῶς εὐνοϊκὰ γι' αὐτὲς τὶς ἀποκαλύψεις. Συχνότερα εἶναι στιγμιαίες, ἐλάχιστες ἀπ' αὐτὲς διαρκοῦν μόνιμα. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι πολὺ διαφορετικοὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη. Ὁ ἓνας ἔχει περισσότερη εὐκολία ἀπὸ τὸν ἄλλον στὸ νὰ τὶς δεχθεῖ. Ὁ ἓνας μᾶλλον τὶς αἰσθάνεται, ἐνῶ ὁ ἄλλος μᾶλλον τὶς κατανοεῖ. Ὁ τελευταῖος θὰ μείνει πάντα μέσα σ' ἓνα γλυκὸ φῶς· ὁ πρῶτος θὰ ἔχει μόνο ποικίλες ἐλλάμψεις ἀλλὰ πιὸ διαυγεῖς καὶ πολλαπλάσιες. Αὐτὲς οἱ ιδιότητες ἔχουν μέσα τους καὶ ἓνα στοιχεῖο ἀτέλειας, δηλαδὴ παρουσιάζουν ὑπερβολὴ τῶν αἰσθήσεων εἰς βάρος τοῦ λογικοῦ, εἴτε μιὰ ὑπερβολὴ τοῦ λογικοῦ εἰς βάρος τῶν αἰσθήσεων»¹.

* *

Τὸ πρόβλημα τῆς ποιητικῆς ἔμπειρίας, ἀντικειμενικὰ ἐξεταζόμενο, εἶναι πολὺπλοκο, γιατί ἀγγίζει συγχρόνως καὶ τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὸ μυστικισμό. Στὴν πραγματικότητα, ὅλη ἡ πνευματικὴ ζωὴ συμμετέχει γι' αὐτὸ μιὰ βαθύτερη μελέ-

1. Ἄπο τὰ «Fragments inédits», πού ἀκολουθοῦν τὸ «Journal intime», σελ. 159.

τῆ θὰ ξεπερνοῦσε πολὺ τὸ πλαίσιο τῶν σημειώσεων τούτων.

Ἡ ποίηση ἢ ἡ ποιητικὴ ἔμπνευση, ἀποτελεῖ μιὰ πνευματικὴ ἄσκηση, ἐφ' ὅσον (ὅπως συμβαίνει συνήθως) προαπεικονίζει τὴ μυστικιστικὴ ζωὴ. Ἐξ ἄλλου, πού τελειώνει ἡ ποίηση καὶ πού ἀρχίζει ὁ μυστικισμός; Στὸν Hugo von Hoffmannsthal π. χ. ἢ στὸν Stephane Mallarmé ἢ στὴν Emily Brondé; Τὰ σύνορα εἶναι πολὺ ἀκαθόριστα. Ὅπωςδήποτε αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς εἶναι ἄξιοι νὰ ἐμφανίζονται κοντὰ σ' ἐκείνους πού πραγματώσαν καλλίτερα τὴ φύση (condition) τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἀπογύμνωσις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ μόνωση ὅπου ἔφτασαν (ὠνόμασα μόνο αὐτούς, ἀλλὰ πόσοι ἄλλοι ποιητὲς θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφερθοῦν!) συγγενεῦει πολὺ μὲ τὴν ἀπάρνηση καὶ μὲ τὸν ἐξαγνισμό τοῦ πνεύματος (ἢ τοῦ «ἐγῶ»), ὅπου πρέπει νὰ παραδοθεῖ ὁ μυστικιστής.

Καὶ τί νὰ εἶπει κανεὶς γιὰ τὴν αὐτοσυγκέντρωση; Αὐτὴ τὴν ἐξαιρετικὴ ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀνοίγει τὶς θύρες στίς πιὸ ὑπέροχες διαισθήσεις; (μόνον μ' αὐτὲς φτάνει κανεὶς στὴν ἀπόλυτη συνείδηση). Ἀφοῦ μιλοῦν τελευταῖα πολὺ γιὰ τὸ Rainer Maria Rilke, ἄς σκεφτοῦμε τί ἦταν, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημείο, ἡ ζωὴ του, ὅπως αὐτὴ φανερόνεται μέσα στὴ θαυμασίαν ἀλληλογραφία του. Βλέπουμε, πρῶτα-πρῶτα, μιὰν ἐντονη ἀνάγκη νὰ ἐκφράσει κάτι πού ἀρχίζει νὰ γεννᾶται σκοτεινὰ στὸ βάθος τοῦ πνεύματος, μιὰ δίψα μόνωσης, γαλήνης—αὐτὰ τὰ ἐπικουρικά, τ' ἀπαραίτητα στὴν αὐτοσυγκέντρωση—δίψα πού ἀκολουθεῖται ἀπὸ μιὰ περισυλλογῆ, πραγματικὴ κάθοδος στὸν ἑαυτὸ του. Πρόκειται νὰ κενωθεῖ τὸ πνεῦμα ἀπὸ κάθε τι πού εἶναι ξένο στὸ ἔργο πού ἀνέλαβε, ἢ πού διείδε, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ συγκεντρωθεῖ καλλίτερα. Τί πιὸ ὅμοιο ἀπ' αὐτὸ πρὸς τὴν ἐνδοστροφὴ τοῦ μυστικιστοῦ;

Ἐπειτα ἀπὸ μακροχρόνιες ἀναζητήσεις, δοκιμές, ψηλαφήσεις καὶ κατὰ προσέγγιση ὑπολογισμούς, ὁ R. M. Rilke βροῖσκει, ἐπιτέλους, αὐτὸ πού ζητοῦσε στὸ Duino. Ἐκεῖ εἶναι μόνος καί, καθισμέ-

νος στὴν ἐρημιὰ ἐνὸς βράχου, πού κρέμεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ, θαυμάζει κοιτάζοντας τὸν ἑαυτὸ του μᾶλλον παρὰ τὴ θάλασσα. (Ἀνέκαθεν οἱ Ἰνδοὶ ἀναγνώρισαν τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ ρεμβασμοῦ κοντὰ σ' ἓνα ὑγρὸ στοιχεῖο, τὴ θάλασσα, τὴ λίμνη ἢ τὸ ποτάμι: τὸ Γάγγη). Ἐξαφνα τὸ φῶς ἀνατέλλει, κ' ἐκεῖνος, ὑψωνόμενος ἀπὸ τὴν ἔμπνευση, γράφει, μονομιᾶς, τὶς πρῶτες ἐλεγείες, πού ἀργότερα, γιὰ ἀνάμνηση αὐτῆς τῆς ἀξιομνημόνευτης ἐπίσκεψης, ἐπῆραν τὸ ὄνομα τοῦ Duino.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ὑπεράνθρωπη αὐτὴ προσπάθεια, τὸ πνεῦμα του σκοτεινιάσει κ' ἐχρειάστηκαν δέκα ὀλόκληρα χρόνια γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ποιητὴς νὰ ξαναγιώσει τὴ γόνιμη ἀγωνία, πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψει, στὴ Muzot, νὰ ὀλοκληρώσει, σὲ λίγες νύχτες, τὸ ἀριστούργημα.

Ὅπως οἱ μυστικιστὲς, ἔτσι καὶ οἱ ποιητὲς, περνοῦν περιόδους κατάθλιψης κ' ἐξασθένησης, πού τὶς ἀποκαλοῦν στείρωση ἢ ξηρότητα. Ὁ R. M. Rilke, ὅπως τόσοι ἄλλοι, τὶς ἐγνώρισε μὲ τὸ παραπάνω.

* *

Ὁραματιστὲς καὶ ποιητὲς, ἅγιοι καὶ καλλιτέχνες, πολὺ συχνὰ συγγέονται μεταξὺ τους μέσα στὴν παγκόσμια ἱστορία, καὶ—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῶν Μυστηρίων καὶ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ λαμπροῦ Ἰταλικοῦ Trecento—στὴν Ἀνατολὴ κυρίως βροῖσκουμε, κατὰ τὸν τελειότερο τρόπο, τὴν ποίηση νὰ ὑποτάσσεται, ἢ νὰ γίνεται τὸ ὄργανο τῆς ἐσωτερικῆς φώτισης, ἐκπληρώνοντας ἔτσι, ὡς τὸ ἀπειρο τὴ δυνατότητά της, τὸ ρόλο μιᾶς πραγματικῆς πνευματικῆς ἄσκησης. Οἱ Βεδικοί ὕμνοι, οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ Lao-Tseu, τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ πρωτόγονου Βουδισμού, τὰ ἔργα τῶν Çufis, τῆς Ἀραβίας, τοῦ Ἰράν καὶ τῶν Ἰνδιῶν, τὰ λυρικὰ (Hai Kai) καὶ ἄλλες ποιητικὲς μορφὲς τῶν Βουδιστικῶν αἱρέσεων τῆς Ἰαπωνίας κτλ. ὅλα αὐτὰ εἶναι παραδείγματα βγαλμένα ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἐκδηλώσεις τῆς Ἀσιατικῆς ποιητικῆς τέχνης. (Ἐπίτηδες

παραλείψαμε την εξαιρετική άνθηση των Ἰνδῶν ποιητῶν, πού, ἀπὸ τὸ XII αἰῶνα ὡς τὸν Rabindranath Tagore, δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ ἐνώνουν τὸ μυστικισμό με τὴν ποίηση).

Δὲ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ φέρω μιὰ λύση στὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν, ἀπ' ὅπου κατὰγεται ἡ ποίηση. Ἔχουν τόσα εἰπωθεῖ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, χωρὶς ποτὲ τὸ τίποτε ἱκανοποιητικὸ νὰ εἰπωθεῖ. Ὁπωσδήποτε, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐρευνῶν μου ἐπάνω στὴν ἔννοια τῶν ἀποκαλυπτικῶν βιβλίων τῶν Ἰνδιῶν, ἐξαιρετικὰ ἀπόρησα με τὴ λογοτεχνικὴ μορφή τῆς Veda, πού ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα ποιητικὰ μνημεῖα τῆς ἀνθρωπότητας. Καμμιά ἀκριβὴς χρονολογία δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ σ' αὐτά, ἀλλὰ ἡ ἀνθολογία τῶν ὕμνων ἀπὸ τὸν Vyasa, πού ἔχουμε ὑπ' ὄψει μας, πρέπει νὰ καταρτίσθηκε γύρω στὰ 1500 ὡς 1200 π. Χ. Τὸ πρωτότυπο, τὸ ἀρχαῖο ἔργο, εἶναι πολὺ προγενέστερο καὶ πολλὲς ἐνδείξεις μαρτυροῦν ὅτι ἡ Veda ἀντιπροσωπεύει τὸ ἴδιο τὸ τέλος μιᾶς ἀκόμη παλαιότερης περιόδου.

Οἱ βεδικοί ὕμνοι ἀποτελοῦν τὴ διήγηση μιᾶς διαίσθησης τοῦ Πραγματικοῦ. Ἐνας Rishi (ὀπτασιαστής ἢ σοφός), ἀφοῦ δέχτηκε τὸ θεϊκὸ φῶς, προσπαθεῖ ν' ἀποδώσει τὴν πείρα του σὲ μιὰ λογοτεχνικὴ μορφή μνημοτεχνική, ὥστε νὰ μπορέσουν καὶ ἄλλοι, με τὴ σειρά τους, νὰ μνηθοῦν στὴν ὑψηλότερη ἀπὸ τὶς γνώσεις. Δὲ δίδασχε τίποτε, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον προσπαθοῦσε νὰ δώσει, ὅπως κάνουν στὶς μέρες μας οἱ Zenistes, ἓνα τράνταγμα ἱκανὸ νὰ προκαλέσει τὴν ἐμφάνιση τῆς εὐεργετικῆς ὀπτασίας. Ὁπως σήμερα ὁ ποιητὴς ποτὲ δὲν προσπαθεῖ νὰ διδάξει — ἡ ποίηση δὲν εἶναι ποτὲ διδακτικὴ — τὸ ἴδιο γίνεται καὶ με τὸν Rishi, τὸν ὀπτασιαστή, πού εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναπτύξει τὴ σκέψη του σὲ μορφή λογικοῦ συλλογισμοῦ. Ἐπρόκειτο, ἀπλῶς καὶ μόνον (καὶ μήπως αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος πού ὑπάρχει ἡ ποίηση;) νὰ κάνει τοὺς ἄλλους νὰ ἰδοῦν, νὰ τοὺς κάνει ν' ἀκούσουν, νὰ τοὺς κάνει νὰ αἰσθανθοῦν. Οἱ Rishi (καθὼς κ' ἐκεῖνοι

οἱ εὐτυχεῖς σοφοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους μιλοῦσε ὁ Σωκράτης) «εἶχαν γιὰ σκοπὸ ὄχι νὰ πείσουν, ἀλλὰ νὰ φωτίσουν» γιὰ ἰδανικὸ ὄχι τὴν ἀκρίβεια τοῦ διαλεκτικοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔμπνευση τοῦ ὀπτασιαστή». ¹

Οἱ δύο βεδικὲς λέξεις, οἱ πιὸ τυπικὲς εἶναι οἱ λέξεις Drishti (ὀπτασία) καὶ Shruti (ἀκρόαμα). Οἱ ὕμνοι εἶναι σύγχρονα ἀποτελέσματα ἔμπνευσης καὶ μέσα κατὰλληλα νὰ προκαλέσουν σὲ ἄλλους μιὰ συγκίνηση ἔλλαμψης, παρόμοιας με κείνη πού αἰσθάνθηκε ὁ δημιουργὸς τους.

Σ' ἐκεῖνο τὸν παλιὸ καιρὸ, ὅπου τὴ γνώση τὴν ἐξέφραζαν μόνο μέσα ἀπὸ τοὺς δαίδαλους ἐνὸς περίπλοκου συμβολισμοῦ (οὔτε οἱ ἰδέες οὔτε οἱ ἀφηρημένες λέξεις ὑπῆρχαν ἀκόμη τότε) οἱ ἀλήθειες πού ἀποκάλυπταν οἱ ὕμνοι ἔπρεπε ὄχι μόνον νὰ ὀδηγοῦν τοὺς μνημένους στὴ σωτηρία ἀλλὰ νὰ τοὺς προσφέρουν καὶ μιὰ ἀπόλαυση ἄγνωστη, καινούργια, στὶς αἰσθήσεις. Τὸ πᾶν κατέληγε τελικὰ σὲ μιὰ ἄπειρη «ἡδονή» πνευματικὴ: μιὰ μακαριότητα, μιὰ εὐδαιμονία (Samadhi). Ἡ πλάση, γιὰ τὶς πιὸ παλῆς μεταφυσικὲς σχολὲς τῶν Ἰνδιῶν, ἐρμηνεύεται σὰ μιὰ ἐπιθυμία τοῦ Brahman ν' ἀπολαύσει μόνος του τὴ χαρὰ: «Ἀπὸ τὴ χαρὰ (Delicht) ὅλα προέρχονται, με τὴ χαρὰ ὅλα ὑπάρχουν καὶ αὐξάνουν, στὴ χαρὰ ὅλα ξαναγυρίζουν». (Taittiriya Urmishad).

* *

Νομίζω ὅτι ἡ ποιητικὴ συγκίνηση εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα, ὅπως τὸ προαισθάνθηκε ὁ Magitain, μιὰ μεταφυσικὴ λειτουργία.

Ὁ ποιητὴς, ὁ μεταφυσικὸς καὶ ὁ μυστικιστὴς (ἐννοοῦμε, βέβαια, μεταφυσικὸν, ἐκεῖνον πού πραγματοποιεῖ τὴ γνώση), βρίσκονται στὴν ἴδια σκᾶλα πού ὀδηγεῖ στὸ Ὄν. Οἱ τελευταῖοι ἔχουν ξεπεράσει τὸν κόσμον «τῶν λόγων καὶ τῶν μορφῶν» κ' ἔχουν ἐνωθεῖ με τὴ θεότητα ὁ πρῶτος ἀρέσκειται νὰ μένει μέσα στὰ φαινόμενα, διότι, ἐκτὸς ἀπ' ὅτι κρύβουν καὶ τὸ ὅποιο διαισθάνεται, τοῦ παρέχουν

1. Shri Aurobindo: «Τὸ μυστικὸ τῆς Veda» σελὶς 22.

μιὰ εὐχαρίστηση πού βγαίνει μέσα ἀπ' τὴν ἴδια τους τὴν ὑπαρξη.

Ἡ ποιητικὴ συγκίνηση εἶναι ἡ αἰφνίδια ἀναγνώριση μιᾶς πραγματικότητας κρυμμένης μέσα στὰ πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ φαινομενικότητα ἐντείνει τὴν ἐσωτερικὴ μας χαρὰ.

Εἶναι λιγοστοὶ ἐκεῖνοι πού φτάνουν στὸ Ἀπόλυτο καὶ αὐτοὶ ποτὲ δὲ βρίσκονται ἐκεῖ διὰ μιᾶς. Πολλοὶ νομίζουν πῶς τὸ κατακοῦν ἐπειδὴ ἀποκάλυψαν τὴν παρουσία του. . . ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση ὡς τὴν κατάκτηση ὑπάρχει ἓνα ἀπέροστο βῆμα.

Εἶναι μιὰ κατάκτηση διαρκῆς, ὅλων τῶν στιγμῶν. Μόλις τὸ βροῦμε καὶ τὸ νοιώσουμε μᾶς ξεφεύγει γιατί σταματᾶμε στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη ἀπὸ τὶς μορφές του τὶς ἰδιαιτέρες, πού ἔχουν τόση δύναμη καὶ ἔξη. Ἐξαετώμαστε ἀπὸ τὸ ἐμπειρικὸ ἐγὼ μας καὶ ἀπὸ τὶς πολλαπλές του «συνήθειες»: αὐτὲς οἱ περασμένες καταστάσεις, ὅπου νομίζουμε πῶς ξαναβρίσκουμε, χάρις στὴν ἀνάμνηση καὶ σύμφωνα μ' ἓνα περίφημο παράδειγμα, μιὰ παρουσία πού μᾶς εἶχε ξεφύγει ὅταν τὴ ζούσαμε, αὐτὲς οἱ περασμένες στιγμές δὲν εἶναι ἀκριβῶς αὐτὲς πού μᾶς ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ Παντός;

Ἡ μελαγχολία στὴν ὁποία μᾶς ρίχνουν μερικὲς ἀναμνήσεις προέρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν μπορέσαμε νὰ φτάσουμε στὸ Ἀπόλυτο, ὅταν μᾶς παραδιότανε. Ἡμᾶστε τότε κηλιδωμένοι ἀπὸ τὴν ἐλαστικότητα τῶν πραγμάτων, μολονότι μέσφ αὐτῶν ἀγγίζαμε τὸ Ὄν.

Κάθε τυχαῖο ἀντικείμενο, κάθε ἀντικείμενο συμπτωματικὸ, ἀτομικὸ, μπορεῖ νὰ γίνει γιὰ μᾶς ὄργανο παγκόσμιο. Ἐνα πρόσωπο, ἓνα ἄστρο, ἓνα τοπεῖο, ἓνα δένδρο κλπ, μπορεῖ ν' ἀποτελέσει μιὰ ἐποχὴ μέσα στὴν ἐσωτερικὴ μας ζωὴ. (Novalis).

Καμμιά ἀνθρώπινη κατάσταση δὲν πλησιάζει σ' ἔνταση καὶ σὲ ἐνέργεια αὐτὴ τὴ στιγμή, ὅπου τὸ Πραγματικὸ ἐμφανίζεται μπροστὰ μας, καὶ πού τὸ ὀνομάζουν

Ἐμπνευση. Ἡ καλλίτερη ἀπόδειξη τοῦ μεγαλείου του συνίσταται στὸ γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ χαρὰ ἀπείρως μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη πού μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἡ λογικὴ γνώση, καὶ ἡ ὁποία ἀφίενει πίσω τῆς τὴ λύπη ὅτι δὲν μπορέσαμε νὰ παρατείνουμε τὴ μυστηριώδη ἐπαφή μας μ' αὐτὴν, μιὰ ἐπαφή πού τὸ γράψιμο θὰ ἐπιτρέψει, ἐν τούτοις, στὸν ποιητὴ, ὅταν αὐτὴ θὰ ἐξαφανιστεῖ, νὰ τὴν ἀναστήσει γιὰ νὰ τὴν συγκρατήσῃ καὶ νὰ τὴν ξανααναπολήσῃ.

Ὁ ποιητὴς εἶναι σ' ἀλήθεια ἐκεῖνος πού ὀφείλει νὰ μᾶς κάνει νὰ ἰδοῦμε καὶ συνεπῶς καταλαβαίνουμε τὸν ἀδιάκοπο ἀγῶνα του γιὰ νὰ διαφυλάξῃ μιὰ κατάσταση θείας χάρις τόσο φευγαλέας, ἀλλὰ καὶ τόσο λαμπρῆς. Δὲν εἶναι ἓνας ἀσκητὴς ἢ ἓνας ἅγιος. Τ' ἀντικείμενα πού κοιτάει με θαυμασμό καὶ μποροῦν νὰ γίνουν τὸ «παγκόσμιο ὄργανό» του, ἔχουν μιὰ δικὴ τους ζωὴ καὶ θέλουν νὰ ἀγαπηθοῦν γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Πολὺ συχνά, ἐπειδὴ δὲν μπόρεσε νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν ἐνωσή του με τὸ πραγματικὸ, ὁ ποιητὴς ξαναβυθίζεται στὴν πολλαπλότητα, ἐνῶ εἶχε πιστέψει ὅτι θὰ λυτρωνόταν ἀπ' αὐτὴν.

Τὸ πραγματικὸ εἶναι τὸ φῶς ἐνὸς ἄλλου κόσμου, μέσφ τοῦ ὁποίου βλέπουμε τὰ ἀντικείμενα στὴν πραγματικότητά τους καὶ ὄχι μόνο στὴ φαινομενικότητά τους, γιατί, ἐν σχέσει με τὸ Ἀπόλυτο, κάθε τι πού βλέπουμε ἀπ' τὰ πράγματα εἶναι πλάνη. Βέβαια, ἐκεῖνα πού μᾶς εἶναι πιὸ ἀγαπητὰ ἔχουν μιὰ πραγματικότητα σχετικὴ με αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ μᾶς, ἀφοῦ κάθε ὑπαρξη εἶναι ἓνας μικρόκοσμος. Ἀλλ' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε καλλίτερα ν' ἀγαπᾶμε σ' αὐτὰ δὲν εἶναι ἡ ἀνταύγιά των. Εἶναι τὸ φῶς, τὸ ἄορατο στὰ δικά μας τὰ σαρκικὰ μάτια, καὶ τοῦ ὁποίου καμμιά φορὰ διακρίνουμε τὶς ἀχτίνες σ' αὐτὲς τὶς σπανιώτατες στιγμές ὅπου τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο ξαναανταμώνονται μέσα στὸ Ὄλον

ΦΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΞΗ *

Χάραζε ανεξίτηλα αυλάκια πάνω στη θάλασσα (ή: στο τέλμα;) της ψυχής-μας. Ένας μαγνήτης που στριφογύριζε τρελλός στο διάστημα: Μάθαμε να το λέμε αυτοπροσωπικότητα, κ' ίσως να μην ήταν παραπικρή ανταύγεια της φυγής, που τον παράσερνε. Μέσα στα τέσσα άλλα παιδιά, ύψωνε περήφανα τ' αναστήμά-του, σαν κυπαρίσσι στο μεσημεριάτικο ήλιο, ο άντρας.

Απο κείνη τη στιγμή ήταν πια βέβαιο πως τη Μάργα την είχε συνεπάρει ο Ιλιγγος που τον περιτριγύριζε.

Η Μάργα... μια ονειρεμένη, λεπτή αμορφία, τόσο υπέροχα ανέτη. Με το Ντίνο, πάλι, ήταν στιγμές που τον κυτούσε απορρομένη. Δίσταζε μπροστά-του, σα μια πεταλούδα μπρος στο απότομο φως. Προσπαθούσε ν' αποφύγει τα μάτια-του, ή τη φωνή-του—ώρες-ώρες τον αποστρεφόταν. Όμως έμπαιναν στη μέση τα τέσσα χρόνια που τους ένωσαν, κ' οι τόσοι παλμοί της καρδιάς-της που χτύπησαν πάνω στο μαρμαρένιο ρυθμο ενός ηχερού-του χαιρετισμού... Κ' έπειτα, ήταν παραπάνω απο εμπιστοσύνη: ήταν συνήθεια. Βρέθηκαν άνθρωποι που είπαν πως, ίσως, θα την ξανακέρδιζε, αν ήξερε πώς να δράσει. Όμως εκείνος έδωσε πολύ λίγη σημασία κ' εξακολούθησε μια ευχάριστη κ' ενδιαφέρουσα συζήτηση με τη Λία. Ίσως, στο βάθος, να μην ήταν παρα τα γεγονότα που ακολούθησαν κι αναγκάστηκε να μιλάει, με την έκπληξη της αγγλικής-του ανατροφής και του απίθανού-του εγωισμού, για το «πάρτυ με τα τρία χέρια».

... Και συνέβηκε, ακολουθώντας τη ροή του χρόνου, να μαζευτούν την παραμονή της πρωτοχρονιάς γύρω απ' το αναμένο τζάκι του Μάρκου, που κάπνιζε ανυπόφορα, μερικά παιδιά, κι αναμεσά-τους

ο Κίτσος, ο Φάνης, ο Κωστάκης Σανταλόζος, ο Δημήτρης, η Λία κ' η Μάργα. Κ' είχαν σβύσει το φως, και το σκοτάδι της κάμαρας το ξέσκιζε μένο ο αιμάτινος χερρός της φωτιάς. Κ' η σιωπή ξεπρίβαλλε απο παντού και κατακάθιζε στις πτυχές της κάθε κευρίνας και στους ώμους του καθένα απο μας. Οι φωνές αραίωναν, γινόταν ένα αζεδιάλυτο μουρμουρητό, που κι αυτο καταντούσε ένα ψιθύρισμα, Ισα-Ισα για να τ' ακούσει μόνο τ' αγαπημένο αυτι. Σκεφτόμαστε την αιωνιότητα. Ίσως λιγάκι παιδιάστικα, και με μια δόση πίκρας, όπως κυτάζαμε, μικρότεροι, το κάθε απραγματοποίητο. — Μα τώρα, μας συνώδευαν στην άγονη πορεία-μας όλα τα λόγια που δεν τολμήσαμε ποτε να πούμε. Κι αν δε μιλούσαμε, νιώθαμε τις φωτεινές, γλαυκίπικρες λέξεις μέσα-μας, να παρακολουθούνε τους παλμούς της ξαφνιασμένης-μας ψυχής. Ήταν τάχα ονειροφαντασίες, ή μήπως μαντεύαμε πως με το χρόνο τούτο θάκλεινε για μας, μια περίοδος ράθυμης σπατάλης της ζωής-μας. Ίσως για πολύν καιρό, ίσως για πάντα; Η Λία καθόταν σε μια γωνία και τα μάτια-της είχαν το χρώμα της σιωπής. Νάταν γιατί απ' έλη αυτή την ιστιρία έλειπε απροειδοποίητα κάτι-κάποιος; Ο Σανταλόζος, ο Φάνης κι ο Μάρκος, μπροστα στη φωτιά, ξαπλωμένοι μπρούμυτα πάνω στο χαλι, κάπνιζαν τις πίπες-τους και μιλούσαν για το χρόνο που περνούσε κείνη τη στιγμή, ή περίπου. Απο τον Κίτσο μάντευσε μένο τη γαλάζια σκία της φωνής-του, όπως υψωνόταν ψιθυριστά απο μια γωνία, κ' οι κουρασμένες αναλαμπές της φωτιάς έδιναν στα άσπρα χέρια της Μάργας, που τάχε σταυρώσει πάνω στα γόνατά-της, έναν τόνο πικρο και σκληρο, που ποτέ-τους δεν είχαν.

— Νάταν μονάχα μια ευχη, όλα αυτά;

Μια ευχη, που τη ρίχνουμε απελπισμένοι στο άπειρο, μια παραμονή πρωτοχρονιάς, όπως ένας ναυαγος ρίχνει την ξεθωριασμένη-του ελπίδα μέσα σε μια μποτίλια στο πέλαγος; Ή μήπως μια τυραννισμένη προσδοκία που έβγαينه απ' τη ρίζα της καρδιάς-μας και πότιζε όλη-μας την ύπαρξη, μια προσδοκία πως κάποτε, δεν μπορεί, θα φτάναμε να σταθούμε πρόσωπο με πρόσωπο με ό,τι σιωπήλα και επίμονα «είγε υψωθεί μέσα-μας σε σύμβολο και μύθο αιώνιας ομορφιάς; Κανείς δε θα μπορούσε να το μάθει. Ύστερα απο κάμποσες μέρες, τον ρώτησε γιατί σώπασε κείνο το βράδυ της πρωτοχρονιάς, στου Μάρκου.

— Έκανα μια ευχη.

— Ποιάν;

— Θα στο πω, αν τύχει και πραγματοποιηθεί, ποτε.

— Κ' είναι μια ευχη για — μένα;

(Να πει κανείς αναζήτηση, ήταν πολυ. Και δεν ήταν άνθρωπος που ζητιάνευε βλέμματα, — ούτε καλωσύνη. Τόξερε πως ήταν μόνος, του τόχε μάθει η κάθε κίνηση του λεπτοδείχτη, ο κάθε ρυθμικός κρότος του ρολογιου. Όμως — αν ήταν δυνατόν, Ανίτα, έτσι; να ξαναγινόταν κάτι για άλλη μια φορά και ποτε πάλι απ' την αρχη, — ίσως, αν το θελούσε, ήταν μόνο ζήτημα κατανόησης... Κ' η Μάργα που γύρευε επίμονα να μάθει αν η ευχη δεν αφορούσε καμιαν άλλη έξω απ' αυτή...)

— Σσ... μη ρωτας...

— Γιατί;

— Ένα μυστικό της μοίρας δεν προδίδεται ποτε. Αλήθεια ο Γιάνος μούλεγε...

Άλλαξε κατεύθυνση στη συζήτηση.

Χανόμαστε μέσα στο άπειρο, ανάμεσα στις απαλές κι αγνες στιγμές των πρώτων-μας ονειρών. Όλοι-μας αισθανόμαστε πως κάποιος απο μας ζήτησε απ' τον ουρανό μια χάρη, κ' ο ουρανός είχε σταθεί ανοιχτός, εκείνη τη στιγμή. Να μαντεύαμε και ποιανου τα μάτια έλαμπαν παράξενα;

— Θέ-μου, εφτάμιση κι όλας; Κωστάκη, πάμε, θα φωνάζει ο μπαμπας.

— Αχ αυτοι οι Σανταλόζοι με τις αιώνιες διασπαστικές-τους κινήσεις!... μούγγρισε απ' τη γωνιά-του ο οστεώδης Δη-

μήτρης Ζέης, που είχε απελπιστεί μέσα στην τόση μόνωση και καπνία.

— Κωστάκη, ξεχνας τον καπνό-σου...

Έι, σου μιλάνε!...

— Καλα, εντάξει. Α, σ' ευχαριστω.

Έλα, πάμε Μάργα.

— Μια στιγμή, Κωστάκη.

Πήρε παράμερα το Μάρκο και με μια παράξενη δισταχτικότητα τον ρώτησε κάτι απίθανα και ξεκάρφωτα πράματα.

— Ξανθο; Όχι, δε θυμάμαι.

— Καλα, δεν πειράζει, αντίο.

— Ή μάλλον—ναι, θυμάμαι—μια εποχη έκανε παρέα η Κλαρίσσα, με τον Κίτσο, μα αυτο θάταν χρόνια τώρα πίσω— Ζάππειο, ξέρεις, τετάρτη δημοτικου...

— Η—Κλαρίσσα;

— Ναι. Γιατί ρωτας;

— Άμπα, έτσι. Γειά σας, παιδια.

Η κίνησή-τους προς τη φυγή παράσερνε κι όλη την υπόλοιπη παρέα. Ο Μάρκος ακολούθησε κι αυτος το γενικο ρεύμα. Βγαίνοντας βρέθηκε πλάι στη Λία, με τα λεπτά-της χείλια σφιγμένα μια πεισμένη άσπρη γραμμη. Ο καιρος ήταν για να βρέξει!

— Ξέρεις γιατί δεν ήρθε ο Ντίνοσ σήμερα σπύτι-σου;

— Ήταν καλεσμένος στου Bothmar, για τσάι, και θα τον κράτησε. Θάθελε να κανονίσει το ταξίδι του. Για τη Βιέννη, ξέρεις.

— Έσυ πιστεύεις πως θα φύγει; (κι άλλο ένα σύννεφο, λοιπόν).

— Δεν ξέρω... θα πρέπει όμως ναρχίσει να σκέφτεται πως πρέπει να φτιάξει ένα μέλλον...

Μπροστά-τους, στο σκοτεινο δρόμο, ξεκοβόταν απότομα οι πλάτες του Κίτσου, κ' οι ήρεμοι ώμοι της Μάργας, που χαμήλωναν κυματιστοι μέσα στο σκοτάδι. Και το βήμα-τους αντηχούσε μέσα στη νύχτα, ήρεμο και σίγουρο, μόνο αυτο, μέσα στη ροή και στη μεταβλητότητα που μας τριγύριζε.

(Γιατι η Κλαρίσσα, πια, δεν ήταν παρα ένα αβόρητο κορίτσι που μελετούσε στο πρωτότυπο τους αρχαιους Έλληνες συγγραφεις...).

* Συνέχεια απο το προηγούμενο

III

... doch der im Ruf steht, jedem nachzukommen
der alles lässt und für ihn geht.

R. M. RILKE

Εγκαταλείψαμε τους Σανταλόζους στο σπίτι-τους, και προχωρήσαμε για λίγο όλοι μαζί την οδο Κανάρη. Ψιλόβρεχε, μα τόσο απαλά, που χρειάστηκε να φωτίσει ένα φανάρι αυτοκινήτου, μετέωρες στο διάστημα, κάτι αδιόρατες λυγμικές κλωστούλες, για να το καταλάβουμε. Οι άρρωστες προσόψεις των σπιτιών έπαιρναν, μέσα στο σκοτάδι, το σχήμα μιας κάποιας γνώριμης μορφής. Η μελαγχολία όλων των πραγμάτων, που γνώρισαν την εγκατάλειψη, έσκυβε πάνω από τις στέγες των σπιτιών, προσπαθώντας να μαντέψει τα προσώπα-μας. Πάνω-μας, κυλούσαν ποτάμι τα σύννεφα και μέσα στην άτακτη φυγή-τους άφησαν να φαίνεται, αρια και πού, κανένα αστέρι. Κάποιος από μας τραγουδούσε σιγα, πνιχτά:

Je tire ma reverance
et m'en vais au hasard . . .

(Κυττάξαμε μ' εμπιστοσύνη, με τα μάτια γεμάτα φως, ίσα μπροστα. Όσο και νάταν ο πόλεμος, τα είκοσί-μας χρόνια δίνανε γελαστα το παρον. Αργότερα, μόνο, καταλάβαμε πως είχαμε φτάσει σ' ό,τι τα βιβλία λέγανε ολοκλήρωση. Σκέφτομαι, τώρα, πως μια τέτοιαν ισορροπία θάταν αδύνατο να την πετύχει το κουρασμένο-μας μνημονικό. Την εποχή που όλα είχανε συντριφτεί γύρω-μας, εμείς εξακολουθούσαμε να πιστεύουμε στον Άνθρωπο. Και μέσα στην αντάρα της πικραμένης-μας εποχής, είχαμε τη δύναμη να θέλουμε να σταθούμε θύματα ή νικητες, εμείς οι πρώτοι).

Γωνια οδου Σόλωνος η παρέα διασπάστηκε. Οι Ζέηδες κι ο Αντρέας Κωστάκης τράβηξαν δεξια. Καληνυχτιστήκαμε, και δώσαμε ευχες για το νέο χρόνο, να μας έφερνε ό,τι πάντα σκεφτόμαστε τους καλοκαιριάτικους μήνες σαν βλέπαμε να πέφτουν πολλά αστέρινα δάκρυα. Η σιωπή πλανιόταν πάνω απ' τα κεφάλια-μας κ' ίσως και να μας κύτταζε, λίγο βλοσυρη. Μα δεν είχαμε καιρο να σκεφτούμε τέτοια

μικροπράματα, η ζωή μας έβιαζε. Τη νιώθαμε να σφύζει μέσα στην κάθε-μας αδέξια κίνηση. Ίσως ο Ρόδης Σκάντζας νάχε δίκιο, σαν έλεγε πως τούτα τα χρόνια έμοιαζαν με την εποχή του Λορέντζου των Μεδίκων.

(Άλλωστε, τί σημασία θάχε ένας διασταγμός στον αποχωρισμό-μας, το βράδυ της παραμονής της πρωτοχρονιάς, αφού θα ξαναβλεπόμαστε αύριο, οπωσδήποτε, στου Γιώργου του Μαλατέστα ;)

Τ' άλλα παιδιά συνέχισαν το δρόμο τους ίσα κάτω. Ο Κίτσος είχε πάρει από το μπράτσο τη Λία, κ' έλεγαν, έλεγαν . . . Οι άλλοι έμεναν πίσω, καθυστερημένοι από τη συζήτηση, που είχε ανάψει στο μεταξύ. Ο Γιώργος κι ο Μάρκος διαφωνούσαν απόλυτα πάνω στο αν η Αμερική υπήρχε «πνεύματι» πριν την ανακαλύψει ο Κολόμβος, κι όλο το πολυποικίλο ο κοδμήμα του γνωστοθεωρητικού προβλήματος πηγαινοερχόταν κ' έτρεμε εκπληκτικά. Ο Ρόδης Σκάντζας τους ακολουθούσε σιωπηλός. Σίγουρα, κάτι θα τον απασχολούσε. Σήμερα, στου Μάρκου, ούτε που παρατήρησε κανένας την παρουσία-του. Έκανε μάλιστα και το κουφο αυτι, σε κάτι υπαινιγμούς των άλλων σχετικά με την Αραβία.

Ο άνεμος έφερνε, πού και πού, μερικές κομματιασμένες φράσεις ως τ' αυτιά-του απ' την ομιλία του Κίτσου, που προχωρούσε πιο μπροστα. Φράσεις καθημερινές, λόγια φτωχα, χωρίς—ίσως—καμμία σημασία . . .

— Μα φαίνεται πως αλήθεια δεν μπορούσε, σήμερα, γιατί του πρότεινα και νάρθει σπίτι, να ρεβεγιονάρουμε μαζί, και μούπε πως δεν . . .

— Δεν τ' αφήνουμε . . . αύριο ; . . .

— . . . καλύτερα, ναι . . . για το άλλο, όπως είπαμε, ε ;

— Ναι . . . της τηλεφωνήσω εγω . . . αφησέ-το σε μένα . . .

— . . .

. . . Οι άλλοι δεν πρόσεξαν τίποτα, απορροφημένοι από τα φραστικά-τους πυροτεχνήματα, που ξεδίπλωναν σ' αμέτρητες μικρες αστραπές. Ο Μάρκος μονολογούσε με αστόμωτη αποκλειστικότητα, υψώνοντας τη φωνή-του στο διαπασων και παίρνοντας φωτια από τα ίδια-του τα λόγια. Ο Γιώργος Μαλατέστα, του απαντούσε—όποτε πρόφταινε, — με μεθοδική, επιστημονική και ψυχρή επιχειρηματολογία και αξιοπρέπεια. Στο τέλος, όταν πια δεν είχαν τι άλλο να πούνε, σώπαιναν. Κ' ήταν το μόνο-τους ίσως, σοφο συμπέρασμα απ' όλη αυτή την άγονη φασαρία.

Αφήσαμε τη Λία στην πόρτα του σπιτιού-της, να κυττάει τα σύννεφα ερωτηματικά. (Αλήθεια, ήταν τάχα τόσο πιο σημαντικό ένα ταξίδι στη Βιέννη ;) Πάνω της κρεμούσαν την ιερή θλίψη-τους οι αιώνιες σκιες του Βράχου. Οι υπόλοιποι τράβηξαν προς τις στήλες του Ολυμπίου. Ο Ρόδης συνήλθε μια στιγμή από τη νάρκη-του. Πλησίασε στον Κίτσο και τούπε κάτι σιγα σ' αυτι.

— Ναι, μα κ' εγω το σκέφτηκα . . .

— Ξέρεις, είναι μόνος-του, τόσο πολυ . . . Εκτος τούτου, θέλαμε νάμαστε τέσσερις. Και μια που ο Ντίος . . .

— Ναι, εν τάξει, Herodius Arabicus.

— Θα πάψεις, κάποτε ;

Η υγρη άσφαλτος έλαμπε παράξενα, σα να γλιστρούσαν φεγγαραχτίδες ανάμεσα σε μαύρα κρύσταλλα. Αριστερά-μας ύψωναν μιαν ικεσία μέσα στη νύχτα, δεκαπέντε πετρωμένες προσευχες. Το παλιο μάρμαρο φίδιζε μέσα στο σκοτάδι. Η σκία ενός αυτοκινήτου ξεδιπλώθηκε πάνω στον εβένινο δρόμο. Μέσα-μας καταστάλαζε, σταγόνα-σταγόνα, ένας χρόνος και μια σειρά από σιωπηλες στιγμες. Κ' η πιο μικρή-μας ανάμνηση, τούτη τη στιγμή, που νιώθαμε μέσα-μας ό,τι συνηθίσαμε τόσο αφήφιστα να ονομάζουμε μοίρα, μας ήταν πολύτιμη κι αγαπημένη.

Μπροστα στην πόρτα του Μακρυγιάννη, ο Γιώργος θέλησε ν αποχαιρετήσει τους άλλους. Στον τόνο της φωνής-του ξεχώριζες όλη τη μόνωση μιας άχαρης νύχτας πρωτοχρονιάς. (Νά, θα διάβαζε, θάκυγε

λίγο ραδιόφωνο, θα κοιμότανε. Μιά μέρα κι αυτή μέσα στις τόσες άλλες, όμοια. Κ' η πίκρα στην καρδια ερχόταν και ξαναρχόταν και ξαναρχόταν, ίσως, μόνο και μόνο γιατί και τούτη η μέρα θα περνούσε όπως η κάθε άλλη . . . Χωρίς οικογένεια, νάσαι ένας ξένος μέσα στο ίδιο-σου το σπίτι,—και να μη θέλεις να τομολογήσεις ποτε . . .)

— Γυρνάτε και σεις προς τα πάνω, παιδιά ; ρώτησε τους άλλους δυο.

— Α, όχι,—τους πρόλαβε ο Κίτσος, σοβαρός. Αν δεν έχεις τίποτα καλύτερο να κάνεις, θανέβεις και συ απάνω, μαζί-μας.

— Μα . . .

— Κι αν έχεις να πας πουθενά αλλου, ανεβαίνεις για πέντε λεπτα να μας κρατήσεις συντροφια, κ' ύστερα φεύγεις . . .

— Βέβαια, πρόσθεσε ο Ρόδης, εξ άλλου σήμερα η κυκλοφορία είναι μέχρι τις 12.

— Όχι, δεν έχω να πάω πουθενά αλλου, και στο σπίτι-μου θα πλήξω ανυπόφορα, αυτος ο Πιέρρος κοιμάται απ' τις εφτα και η κυρία-του είναι σήμερα καλεσμένη, μα . . .

— Έλα, δεν έχει μα.

— Κίτσο !

— Εμπρος. Και να μην καθόμαστε τώσην ώρα στην πόρτα, ξέρεις τί στόχο δίνουμε ;

Αυτο έπιασε. Όλοι-τους ξέρανε πως τούχαν γίνει δυο απόπειρες, τουλάχιστο. Και τη δεύτερη τη γλύτωσε επειδη έσκυψε να πάρει το κλειδι που τούχε πέσει κάτω . . .

Το τραπέζι ήταν έτοιμο—τέσσερα πιάτα. Ο Γιώργος κύτταζε τον Κίτσο, ερωτηματικά.

— Και, είδες ; Τόξερα πως θάρθεις. Intuition, σαν τον Αδόλφο.

Έπειτα, αλλάζοντας ύφος.

— Όχι, ειπε, μα είπα στο Ντίνο νάρθει, και δεν μπόρεσε. Είχε πάει στου Bothmar. Καταδέξου να τον διαδεχτείς.

— Τον Bothmar ;

— Όχι, το Ναδουχοδονόσωρα ! . . .

Πλάι στο ραδιόφωνο βρισκόταν σωριασμένη μια στίβα βιβλία. Ο Μάρκος πήρε ένα στην τύχη. Ήταν το «The Bridge of

San Luis Rey» του Wilder. Άναψε την πίπα-του, βυθίστηκε στην ανάγνωση.

— Ήταν ο μόνος τρόπος για να σωπάσει, παρατήρησε ο Ρόδης. Του δίνεις ένα βιβλίο, κ' ύστερα ψάχνεις γύρω-σου για να τον ανακαλύψεις, τόσο εξαφανίζεται...

— Και σε σένα, ο μόνος τρόπος για να σε κάνει να σωπάσεις είναι να σου υπενθυμίσουν ένα λατινικό τοπωνυμικό επίθετο...

— Arabicum, πέταξε φιδογελαστα ο Κίτσος απο την άλλη κάμαρα.

— Άνοιξε το ραδιόφωνο. Κίτσος, παρακάλισε ο Ρόδης, ελπίζοντας μιαν απομάκρυνση της συζήτησης απο τόσο επικίνδυνα θέματα. Έχει την Ενότη. The man that hath no music in himself...

Η μουσική ξεχρονόταν απαλή κι αγκάλιαζε τ' ανάγλυφα κοσμήματα του ταβανιού. Μια σιωπη μονόχρωμη κι αργή, που πλανιόταν ανάμεσά-μας — κάπου πιο δω απ' τη χαρά, κάπου πιο κει απο την ανάμνηση. Το κάθε τι γίνηκε, τούτη τη στιγμή, ο ίδιος-μας ο εαυτός, που τον ξαφνιάζουμε να γυρνάει επίμονα τα μάτια γύρω απ' το μεγάλο ερωτηματικό της ύπαρξής-του. Όταν νιώθεις να σε περιτριγυρίζουν απέραντα γαλάζια κύματα, όλες αυτές οι αγαπημένες μορφές που δεν έχουν πια όνομα, μέσα στο σκοτάδι των περασμένων-του στιγμών, όταν η σκέψη, αυτός ο εχθρός της ζωής, νικιέται και σωπαίνει. Κι αν ακόμα σούχει μείνει η δύναμη να ονειρεύεσαι, το μόνο που θα μπορούσες πια να επιθυμήσεις, θάταν να βρισκόσουν τώρα ξαπλωμένος στο βυθο μιας απίθανης λίμνης, με τα κύματα να σου φιλάνε απαλά τα βλέφαρα και το στήθος, κι απο μακριά να διακρίνεις, μέσα στο κόκκινο σύννεφο της δύσης, ένα γαλάζιο και μετάξινο κορίτσι.

(Βέβαια, όλοι το ξέραμε, κι ως είχαμε την απαιτούμενη λεπτότητα να μην του το δείξουμε ποτε. Όμως, ίσως, ώρες-ώρες, παύαμε να τον καταλαβαίνουμε. Τέτοια επιμονή, πάνω στον πόνο; Όχι πως ο ίδιος τόδελε ποτε. Και για να γυρέψει και την πιο παραμικρή συμπάθεια ήταν πολύ περήφανος. Όμως μαντεύαμε, φορές-

φορές, πίσω απ' τη μαρμαρωμένη μάσκα των χαρακτηριστικών-του, ένα πονεμένο γυναικείο χαμόγελο και μια αξερεύνητη στιγμή αποχωρισμού. Και μάντευες πως ανατρέχιαζε, πάντα, σαν τύχαινε ν' αφήσει τα μάτια-του να ξεκουράζονται πάνω σε κάτι φωτογραφίες—και το κάτω χέλι-του τρεμόπαιζε αδιόρατα. Ναι, ψιθύριζε καμια φορά το βλέμμα-του, το καταλαβαίνω, θα σου στεκόμουν τέτοιο εμπόδιο στην ψυχή-σου, Ανίτα... Ρίζωνε σφιχτα μέσα στα μάτια-του ο πόνος που έντυνε όλους τους όγκους και τα σχήματα μ' ένα παράξενο πράσινο φως. Τρεις ήταν οι φωτογραφίες-της. Όταν, αργότερα, τις βρήκαν απάνω-του, πολύ κοντα στην καρδιά-του, είδαν πως πίσω απο κάθε-μια ήταν γραμμένο ένα αντίο. Μα στο βάθος του πονεμένου-του εγωΐσμου τριγύριζε η άχνα της ελπίδας πως, δεν μπορεί, θα ξανάρχονταν, στο τέλος.

Έμοιαζε με φυγή η απότομη αναχωρησή-της, ένα μήνα μετα, μέσα στο μισό-φωτο ενός απροσδόκητου πένθους. Κ' οι άνθρωποι βιάστηκαν να την κρίνουν, έτσι που τα μηνύματα αργούσαν νάρθουν απ' τις ξένες ελεύθερες χώρες. Πολλοί την είδαν με επιείκεια, και της συχώρεσαν το μεγάλο κακο που του είχε κάνει. Κανένας, όμως, με κατανόηση, ή, όπως αυτός: με αγάπη. Και τί μπορούσαν πια να ξέρουν εκείνοι; Είχε περάσει ο καιρός, απο τότε που ήταν παιδία και κυνηγούσαν απερίσπαστα τα όνειρά-τους. Κ' είχαν τόσο πια οχυρωθει πίσω απ' την κλασσαρισμένη-τους δειλία, που εκτιμούσαν μόνο την άρνηση, κι όχι τη φυγή. Κανένας δε βρέθηκε που να σταθει ήρεμος και να ζυγίσει ψυχραιμα τις ευθύνες και τις προσδοκίες μιας ολόκληρης εποχής στο προσωπό-της, οπτε που σκέφτηκε πως ήταν γεμάτη ανεξαρτησία κ' ειλικρίνεια, όταν αποφάσιζε να μην παίξει πια θέατρο, στο πλευρό-του. Κ' ύστερα, ήταν ώρες που το χαμόγελό-της ξεδίπλωνε απέραντους κόσμους, γεμάτους αστραφτερη καλωσύνη, που μόνο στα όνειρά-σου τόλμησες να τους αντικρύσεις...)

— Κίτσος, είπε παρακαλεστικά ο Ρόδης

απο τη γωνιά-του, βάλε μέσα αυτές τις φωτογραφίες...

— Ναι, σερκοντάριζε ο Γιώργος. Σε παρακαλώ, Κίτσος... Είναι και τέλος του χρόνου, σήμερα...

Ένα περιφρονητικό χαμόγελο. Μια ματιά θολή. Το χέρι που έτρεμε, καθώς ανέβαζε την πίπα στο περήφανο στόμα. Μια χαρακία πάνω στο τρεμάμενο οικοδόμημα που κάποτε το λέγαμε μνήμη. Ίσως—η σιωπή-μας:

Βέβαια, τέτοιες στιγμές έχουν υπάρξει: υπάρχουν ακόμα. Και, ώρες-ώρες, τις νιώθουμε πολύ απτές γύρω μας, σαν καταλαβαίνουμε να περνούνε στο πλάι-μας όλα όσα δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε μέσα στο ατέλειωτο μισόφωτο της ίδιας-μας ζωής. Και αν δε φοβόταν μήπως γίνει βαρετος, θα μπορούσε κανείς να πει πως αισθανόταν, τότε, το σκοτάδι να του χαϊδεύει τις κουρασμένες-του πλάτες, την ώρα που θάπαυε πια ν' αναμετράει και να συλλογιέται—ή πως με το ν' αγρυπνάει και να μάχεται την κάθε στιγμή, τώρα πια έχει ξεχάσει πως πονάνε. Μίκραιννε το διάστημα και γινόταν απλο, σα μια δροσοσταλίδα που ξεχάστηκε μέσα στο φως και ξέρει πως θα πεθάνει, και το μόνο που υψωνόταν εμπόδιο πάνω στην απέραντη πεδιάδα με τις γαλάζιες σκιές ήταν η ίδια-μας η βασανισμένη προσδοκία: Γιατι θυμόμαστε απο τα παιδικά-μας χρόνια, κάθε τέτοιες στιγμές, πως απο το να κυττάμε όλη την ώρα το σπαραγμένο δυσμικο ουρανο, τα μάτια-μας χάριζαν στα γύρω πράγματα εκείνες τις γαλάζιες βούλες απο πλανημένο φως, που τόσο ματαίωναν την ύπαρξή-τους.

Για καιρο, κανένας-μας δεν είχε καταλάβει γιατι τον άφησε η Ανίτα. Κάποιο βράδυ, εκει που βρισκόμαστε και μιλούσαμε—για τί άλλο; γι' αυτον,—ύψωσε τη φωνή-του ο πιο δισταχτικος απο μας.

— Γιατί να βασανίζουμε το μυαλό-μας; το τι έγινε κανένας δε θα το μάθει ποτε. Και τούτες οι ώρες που περνάνε πικρες, χωρίζοντάς-μας απο την αιωνιότητα, δε μας μαθαίνουν παρα πως στις πιο βαθειες και μόνιμες-μας στιγμές είμαστε μόνοι,

ανώνυμα μόνοι. Και, εκτος τούτου, ποιός τόλμησε να πει πως κατάλαβε το διπλανό-του, αφου δεν μπόρεσε να γνωρίσει τον ίδιο-του τον εαυτο;

— Ίσως να τον αγαπούσε πάρα πολυ, και γι' αυτο... μίλησε σοβαρά ο παραδοξολόγος.

— Γινόταν το εξης περιεργο μ' αυτους τους δυο, παρατήρησε ψυχρα ο αντικειμενικος. Εκείνη δεν μπόρεσε ποτε να του υποταχτει ολότελα, κι αυτος ένιωθε να τον τυραννάει η σκέψη πως ποτε, μα ποτε δε θα της χάριζε τον εαυτό-του όσο θα ήθελε...

Πάνω σ' αυτο ξανάναψε η συζήτηση. Άγωνα, όπως πάντα, όπως κάθε επιστροφή στο παρελθον. Κ' ύστερα, τί τα θέλεις, πάνω στην κόψη της λογικής και της επιχειρηματολογίας τα περιστατικά τούτα χάνανε τα ονειρεμένα-τους χρώματα, που τους έδινε η απόσταση και το δέος του μύθου, καθώς και τα πέπλα της ασημένιας ομίχλης-τους, που τόσο μας γοήτευαν, και που τα έκαναν να λάμπουν και να ξεκόβονται μέσα στο συννεφιασμένο δειλινο της θύμησής-μας. Χάνανε το μεγαλύτερο του αναπότρεπτο, τη δύναμη της εθελουσίας, την αίγλη μιας τόλμης ανδρικής. Γινόταν κάτι που έτυχε να γίνει, που μπορούσε νάχε συμβει στον οποιοδήποτε απο μας...

Ο πιο σιωπηλος έκλεισε τη συζήτηση.

— Κανένας δεν μπορεί να ξέρει, είπε αργα, σχεδον ψιθυριστα. Ο Κίτσος είχε έναν πολυ σκληρον ήσσιο, κανένα λουλούδι δε θα μπορούσε για πάντα ν' ανθίσει στο πλάι-του...

(Πόσο μπορεί να περιμένει μια καρδια, χαμογελώντας κάτω απ' τη μάσκα της θλίψης-της; Και σήμερα, ίσα-ίσα στο τέλος του χρόνου, όπως τόλεγε ο Γιώργος, νάρχονται όλα τούτα μαζί; Όχι, Ρόδη, δε θα πάψω να κυττάζω τις φωτογραφίες-της. Και τί περισσότερο μπορεί νάναι αυτος ο τόνος παρα ένα μικρο κι αδιόρατο σημάδι πανω στο μεγάλο αυλάκι που όργωσε ανεξάλειπτα τη ζωή-μου και μ' ωρίμασε χωρις να το ζητω; Τώρα, ολόσωμη η σκέψη-μου ορθώνεται να τ' αγνοήσει, και

Ξαναπέφτει απελπισμένα, δεν το μπορεί... Τούτη τη στιγμή όλα πέτρωσαν γύρω-μας. Πάνω απ' τους αδιάφανους δρόμους γαλαζώνει την άχνα-του ο σταματημένος αέρας, κ' οι αμετρητες αιωρούμενες σταγόνες δροσίας που διστάζουν, κι όλο ρωτούν: θάρθει; τότε θάρθει; τότε θάρθει; και περιμένουν εκεί, σφιγμένες απο την αγωνία, ν' ανοίξουν δρόμο για να περάσει η απελπισμένη-μου ευχη που συγχρονίστηκε με το φωτεινο πεφτάστερο μέσα στο διάστημα, και που τώρα, δισταχτική, αγκαλιάζει τοίχο-τοίχο τη νύχτα, ώσπου να την προλάβει κάποια άγνωστη αυγη, κάπου πολυ κοντα στην καρδιά-μας, και σ' όλο αυτο το ευτυχισμένο όνειρο που παλεύει τώρα μέσα-μας...

Τόσο πολυ λοιπον μπορεί να περιμένει μια καρδια;...)

— Παιδια, διέκοψε ξαφνικα τη σιωπη ο Μάρκος.

— Ναι;

— Σκεφτήκατε πως οι στιγμες που περάμε αυτη τη στιγμή είναι πιο πολύτιμες απο ένα ολόκληρο μήνα αμέριμνης ζωης;

— Γιατι μας πλησιάζουν στο Θεο, είπε σαν απο μέσα-του ο Κίτσος.

— Στην ουσία της ζωης, πρότεινε ο Ρόδης.

— Εγω θάλεγα: στη φυγη...

Πάλι ατόνισε η κουβέντα. Ο καθένας-μας χανότανε στην ενατένιση των περασμένων-του στιγμων.

Ίσως γιατι ήτανε ένας χρόνος έντονης ζωης. Για τους περισσότερους-μας, μάλιστα, ο πρώτος. Πανεπιστήμιο, αγώνας αντίστασης, φιλοσοφία, έρωτας, τίποτα δεν έλειπε. Ίσως όμως πάλι μόνο και μόνο γιατι είχαμε πικραθει, που τόσο απότομα αναγκαστήκαμε να γίνουμε άντρες, και θέλαμε μια βαθύτερη παρηγορια: γι' αυτο και σωμαίναμε, το βράδυ εκείνο, τις 31 Δεκεμβρίου 1943. Και πάνω απ' όλα, παράξενο, αλήθεια, δε σκεφτόμαστε τη δική-μας, την πρωτόγευστη ζωη, μα το θάμπος της διάπυρης τροχιας του Κίτσου, που απο τόσες πλούσιες εναλλαγες πέρασε, κι όμως έμεινε στην ουσία-της η ίδια, η παλια κι

αρχοντική πίστη και η πεποίθηση στον εαυτό-του. Πολλα ιδανικα θερμάνανε τη φτερωμένη-του ψυχη. Σε κανενος όμως τα πόδια δεν αφιέρωσε το δικό-του Θεο: την πνοή-του. Το 1943 τον βρήκε αποστάτη του Κ.Κ.Ε. κι ανεργάτιστο κι ακαταστάλαχτο και στα αισθήματά-του δισταχτικό — εννοώ απέναντι στη Μαρία. Τον άφηνε τώρα ΕΣΑΣ, με μια στέρεη κι ατράνταχτη βεβαιότητα στις πράξεις-του, με μεγάλα σχέδια στην προοπτική του μελλοντός-του, και τούμαθε πως ο πόνος είναι ό,τι ονομάζαμε το κρασι των δυνατων. Τώρα, κι αν ακόμα η Ανίτα τον αρνιόταν, κι αν ακόμα δεν ξαναρχόταν μαζί-του ποτε πια, αυτο δε θάχε καμμία σημασία. Για κείνον η Ανίτα στάθηκε η Γνώση, ίσως και κάτι περισσότερο: η Ζωη. Του έδωσε την πιο απόλυτή-του χαρα, του χαρισε την πιο απλοϊκή-του ελπίδα: του έμαθε το πώς νικάει το πάθος, και το πώς πληγώνει, του έμαθε ό,τι τόσο καιρο γύρευε χωρις επιτυχία: το χαμόγελο και τη Γαλήνη. Χωρις να το ξέρει, του έμαθε ν' αγκαλιάζει τον κόσμο όπως ο άντρας την αγαπημένη γυναίκα, γνωρίζοντάς-του την καλωσύνη, και τότε, και το θρύλο, που είναι πιο αληθινος κι απ την αλήθεια. Τούτες οι περασμένες μέρες ενος πεθαμένου πια χρόνου, διάβαιναν γοργές μέσα στις φλέβες-του και γινόταν μια μουσική μουσική που τον πλημμύριζε και τον συνέπαιρνε και τον πλησίαζε, κάπου, πέρα απο την ευτυχία που ήξερε να περιφρονήσει, πολυ κοντα στο Απόλυτο και στο Ιδανικο. Κι αν τώρα, στο κατώφλι ενος νέου χρόνου, ενος νέου μήνα, μιας νέας στιγμης, το άγνωστο και το απρόοπτο τον κάνουν να διστάζει, και ν' αφήνει το βλέμμα-του να ταξειδεύει πάνω σε κάτι φωτογραφίες-της (αντίο-αντίο-αντίο) ω, Ρόδη, δεν είναι ο πόνος για ό,τι πέρασε και δεν ξανάρχεται πια, που μου θολώνει τα μάτια, ούτε ο αδυσώπητος χτύπος του ρολογιου που μου πιέζει την καρδια, ω, όχι: Είναι ο πόνος κ' η μετάνοια για τα όνειρα που δε σκέφτηκα, τότε, να κάνω, για τα λόγια που δεν είπα, για τις αμέτρητες στιγμες που κύλησαν σαν το νερο

ανάμεσα απο τ' ανήξερά-μου δάχτυλα, την ώρα που θα μπορούσαν μια τέτοια ξαφνική λάμψη ομορφιας να πάρουν και να φωτίσουν μέσα-μου τον άγνωστό-μου Θεο. Κι όλα αυτα, τα νιώθω να με περιστοιχίζουν, σιωπηλα, σχεδον εχθρικά, τώρα που η νύχτα σκύβει κι ακούει πάνω στο στήθος-μου τις δειλες φωνές-τους, κ' ενω μας ψιθυρίζει τα πιο πονετικά-της λογια η απελπισμένη φίλη-μας, η βροχη...

Κ' ύστερα, τί κόπος, Θε-μου, να ξεφυλλίζεις το βιβλίο της θύμησής-σου, γυρνώντας δυο-δυο τις σελίδες, ίσως γιατι ξέρεις το πόσο αμειλιχτα είναι ωρισμένο να μην τη δεις στο πλάι-σου ποτε πια, ενω τριγύρω-σου σωμαίνου ξαφνιασμένοι οι ήλιοι που φώτιζαν τον κόσμο-σου... Όχι πως ήταν μια γυναίκα. Ίσως και να μην ήταν καμωμένος για να πιστέψει σε μια γυναί-

(Η συνέχεια στο ερχόμενο φύλλο)

κα. Όμως ανάμεσα απο τον λιγγο και τη φροντίδα και τη στάχτη που του άφησε μέσα στην ψυχή-του αυτη η ιστορία, καταλάβαινε πόσο επικίνδυνο ήταν το να ρίξει το κέντρο του βάρους της υπαρξής-του σ' έναν άλλον άνθρωπο. Να συνοψιστούν όλες οι δυνάμεις-τους σε μιαν ασύμμετρη φυγη και διάλυση και πάλη για να ξαναποκτήσει τον εαυτό-του.

Κ' έτσι κανέννας-μας δεν τον πρόσεξε, το ίδιο βράδυ, μα πολυ αργότερα, την ώρα που ξεφύλλιζε αφηρημένος ένα βιβλίο, γυρίζοντας τα φύλλα-του δυο-δυο, να τραγουδάει σιγα και μ' ένα κρυμμένο ερωτηματικό στα χαμηλωμένα-του μάτια, την ώρα που η αυγη σφεντόνιζε τα πρώτα-της τριαντάφυλλα στα τζάμια:

Des grands mots - oh, pourquoi ?
Mais dites - lui bonjour pour moi...

Θ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

PHILIPPE SOUPAULT

Ο ΘΥΡΩΡΟΣ

Μεγάλα πλοία καπνίζουν στον ουρανό
και στη γη υπάρχει αυτό το βράδι ένας άνθρωπος που γράφει
πλάι σ' ένα κερί
μ' ένα στυλόγραφο Watermann
Συλλογίζεται τα σταχτιά πουλιά
τα άργα βάλς που είναι σταχτιά πουλιά
όπως σκεφτόμαστε τον αποκοιμισμένο σκύλο μας
Ξέρει πολλά πράγματα που δεν έχουνε όνομα
στη γη και στους ουρανούς
απ' όπου πετούνε μεγάλα καράβια
Τα δέντρα αποζητάνε τη σιωπή και τη βροχή
Υπάρχει ένας άνθρωπος που γράφει πλάι σ' ένα κερί
πλάι σ' έναν κοιμισμένο σκύλο
και που σκέπτεται τον Καλό Θεό

Ἐπάρχουν ἐπίσης αὐτὲς οἱ πεταλούδες μικρὲς ρεκλάμες τοῦ παραδείσου
σπίτι τῶν ἀγγέλων καλοβαλμένο
ἰδιοκτῆτες κομπῶν μαστουριῶν
καὶ μεγάλων ἀπλῶν λιγερῶν σιωπηλῶν ἀμαξιῶν.

Οἱ ἄγγελοι εἶναι φίλοι

ποὺ τοὺς ζητᾶμε τῇ γνώμῃ τους γιὰ νὰ διαλέξουμε μιὰ γραβάτα
καὶ ποὺ ἀποκρίνονται θλιβερὰ

«Διάλεξε αὐτὴν ποὺ ἔχει τὸ χρῶμα τῶν ματιῶν σου»

Οἱ ἄγγελοι χάνονται στὶς φλόγες τοῦ κεριοῦ

καὶ δὲ μένουνε παρὰ τὰ δέντρα

καὶ φυσικὰ τὰ ζῶα ποὺ τὰ ξεχνοῦμε

καὶ ποὺ κρύβονται

Αὐτὰ τὰ γενναῖα ξέρουν πὼς ἡ σιγὴ εἶναι σκληράδα

ἐτούτῃ τῇ θαρραλέα ὥρᾳ τῆς νυχτὸς

τούτῃ τὴν ὥρᾳ ποὺ κατεβαίνουν οἱ προσευχῆς

καὶ τὰ τραγούδια πάνω σὲ μπαμπάκιες σκάλες

Εἶναι ἡ ὥρᾳ ποὺ βλέπουμε ἀκόμη μάτια

ποὺ δὲ θέλουνε νὰ σβηστοῦν

ἀσάλευτα σὰ σεραφεῖμ

Ἄγγελοι τοῦ Παρισιοῦ δανείστε μου τὶς φτερούγες σας

δανείστε μου τὰ δάχτυλά σας

δανείστε μου τὰ χέρια σας

Πρέπει νὰ κοιμηθῶ ἀκόμη τόσο πολὺ

καὶ τὸ κεφάλι μου πὺδ βαρὺ κι ἀπὸ ἴνα ἀμάρτημα νὰ γίνῃ

Πρέπει νὰ πεθάνω δίχως κραυγὴ

μέσα στὴ σιωπὴ ποὺ ἀποζητοῦν τὰ δέντρα

κοντὰ σ' ἓνα κερὶ

κοντὰ σ' ἓνα κοιμισμένο σκύλο.

Met. E. X. Γ.

ΣΤΗ ΣΚΛΗΡΗ Γῆ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΜΑΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ὅταν οἱ Γερμανοὶ πατήσαν τὴν Αθήνα, ἐγὼ δὲν τοὺς εἶδα. Ἡ μητέρα-μας ἐπηρεασμένη ἀπο τὶς φοβερὲς διαδόσεις, μὰς ξεσήκωσε καὶ κατεβήκαμε στο χωριό—γιὰ νὰ γλυτώσει τὰ παιδιὰ-τῆς, καὶ νὰ γνωρίσουμε τοὺς πατρικούς τόπους. Καὶ οἱ μὲν Γερμανοὶ δὲ χρειάστηκε νὰ καταστρέψουν τὴν Αθήνα. Ὅμως τὸ πατρικὸ χῶμα μὰς φάνηκε πολὺ ξερὸ καὶ οἱ ἀνθρωποῖ-του ἀφ'λόξενοι. Πέρασαμε τότε ἓνα καλοκαίρι ἀρχετὰ ἀνιαρὸ, ὁ ἀδερφός-μου βαρέθηκε νὰ τριγυρνᾷ ἀργόσχολος, ἐγὼ διαβάζοντας παλιούς τῶμους «Διαπλάσεως», καὶ νοσταλγώντας τὴν Αθήνα. Νοσταλγούσαμε τὰ βράδια-τῆς στους δρόμους, τὰ κέντρα, τοὺς υπαίθριους κινηματογράφους μετὰ φῶτα καὶ τονομορφοντυμένο κόσμον τῆς. Εἶχαμε βαρέθει. Ἔτσι σὲ λίγο βρεθήκαμε στο δρόμο γιὰ τὸ γυρισμὸ, ἀφήναμε χωρὶς συγκίνηση τὸν τόπον αὐτὸ ὅπου τὸ χῶμα εἶναι τόσο λιγώστο που μὲ κόπο νὰ σκεπάζει τὰ κόκκαλα τῶν πατέρων-μας—γιὰ μὰς ἦταν ἀλλοστὲ πατρίδα-μας—γιὰ Αθήνα, ἐκεῖ ἐμεῖς γεννηθήκαμε καὶ μεγαλώσαμε, ἐκεῖ ἔχομε τέσσερα σπίτια ἀπ' τα ὁποῖα καὶ ζοῦμε.

Ὅπως πολὺ γρήγορα νιώσαμε πὼς οἱ μέρες που ξέραμε εἶχαν περάσει. Ἦταν τὸ ἴδιο κιόλας βράδυ, ὅταν στο σινεμα που καθόμουν με τὸν ἀδερφός-μου εἶχα νιώσει πάνω-μου ἐπιμονὸ τὸ δλέμμα κάποιου Γερμανοῦ νὰ με κοιτάζει, ὅλη ἡ διάθεσή-μου κόπηκε σα με μαχαίρι, κι ἦταν ὅπως ν' ἀνάπνεα μέσ' ἀπὸ ἓνα ἀσφυκτικὸ φίλτρο.

Κι ἐπειτὰ εἶχα προσέξει πὼς ὁ πιότερος κόσμος δὲν ἐνδιαφερόταν παρα γιὰ τὸ ἐπισιτιστικὸ, προμήθειες που ἔκανε γιὰ τὸ χειμῶνα—ἐμεῖς εἶχαμε κάτι λιγώστα πράγματα. Ὅσπρια καὶ σῦκα ἀπὸ τὸ χωριό, μὰ ἐλπίσαμε πὼς γρήγορα θὰ τέλειωνε ὁ πόλεμος. Ἔτσι ὁ χειμῶνας μὰς ὄρηκε ἀπροετοίμαστους, ἡ πείνα ἤρθε καὶ χτύπησε τὴν πόρτα-μας. Ἀνέβηκε τὰ σκαλο-

πάτια τοῦ σπιτιού-μας καὶ θρονιάστηκε γιὰ καλὰ στο τραπέζι μὰς.

Εἶχαμε τέσσερα σπίτια στὴν Αθήνα κι ἀπ' τα νοίκια-τους ζούσαμε ὡς χτες. Μὰ ἀπὸ σημερὰ δὲ θὰ μὰς φτάναν οὔτε γιὰ τὶς δέκα μέρες, σὲ λίγο εἶχαμε σώσει τὶς προμήθειες, ἀρχίσαμε νὰ πουλάμε ὅ,τι μπορούσαμε. Τὰ σπίτια ὅμως ἦταν στ' ὄνομα τοῦ πατέρα-μας, κι ὁ πατέρας-μας στὴν ξενιτειὰ ὅπου εἶχε ἀποκλεισθεῖ μετὰ τὸν πόλεμο. Τρώγαμε μόνο χόρτα, καὶ ψωμί, αὐτὸ που μὰς μοίραζε ὁ φούρνος, ἡ μητέρα τὸ χῶριζε σὲ φέτες, καὶ τὸ κλείδωνε μὲς στο μπαούλο μὲ τὰ ρούχα-τῆς. Γιὰ νὰ μὴν τὸ φάμε ὅλο μιὰ φορὰ.

Πεινούσαμε. Στους δρόμους ἐπέφτε ὁ κόσμος, κανένα δὲν τὸν ἐνοιαζε πια γιὰ τὸν ἄλλον, μόνο τὸν ἐαυτὸ-τοῦ κοιτάζε. Ὁ καθένας ἔκανε ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ ζήσει—ὁ ἀδερφός-μου πήγαινε ὡς τὴν ὥρᾳ στο σχολεῖο. Εκείνος ἤθελε μιὰ τάξη νὰ τελειώσει τὸ Γυμνάσιο, ἐγὼ εἶχα ἀκόμα καιρὸ. Φυσικὰ κανέναν-μας δὲ συλλογιζόταν τὸ σχολεῖο. Μὰ δὲν εἶχαμε τὸν τρόπο, καὶ ὁ κόσμος ἦταν κλειστός γιὰ μὰς. Ἔτσι μιὰ μέρᾳ ὁ ἀδερφός-μου εἶπε, «θὰ φύγω».

Τὸ συζητούσαμε ἀπὸ καιρὸ, στα χωρὶα δὲν πεινούσαν. Κάποιος συγγενῆς θὰ δεχότανε νὰ τὸν φιλοξενήσει. Ἔτσι μείναμε οἱ δυὸ γυναῖκες. Εἶχαμε ἓνα δελτίο περισσότερο, ἀλλὰ αὐτὸ δὲ διόρθωνε βέβαια τὴν κατάσταση. Κι ἓνα συννεφιασμένο πρωῖνο ἐφυγα καὶ γω, ἔτσι ἔμενε ἡ μητέρα μόνη, εἶχε τὴν ὥρᾳ τρία δελτία, καὶ τὸ συσσίτιό-μου ἀπ' τὸ σχολεῖο που θὰ τὸ τρώγε τὴν ὥρᾳ μοναχῆ-τῆς.

Στὸ χωριὸ μὲ υποδέχτηκαν πολὺ ψυχρὰ—μὰς δήλωσαν δὲν μπορούσαν νὰ φιλοξενούνε δύο. Ἔτσι ἐγκατασταθήκαμε στο παλιὸ πατρικό-μας σπίτι, που ἦταν υποφερτὸ γιὰ τὸ καλοκαίρι, μὰ ἐντελὼς ἀκατάλληλο γιὰ τὸ χειμῶνα. Ὁ ἀδερφός-μου—που δὲν εἶχε καθήσει σ' αὐτὸν τὸν καιρὸ

με σταυρωμένα χέρια—δούλευε τώρα στα ξένα χωράφια. Και τις Κυριακές, δανειζόταν το ζευγάρι κάποιου γείτονα για να καματέψει ένα χωράφι που είχαμε δικόμας. Εγώ πήγαινα για ξύλα μαζί με τ' άλλα κορίτσια, δεν ήταν εύκολο να συνηθίσω. Μα έμαθα και γω να τα φορτώνουμε στην πλάτη—στο σπίτι ανάβα φωτιά για το βραδινό φαί που ήταν χόρτα ή χυλός. Για ψωμί είχαμε βελανίδι.

Κάναμε οικονομίες και μπορούσαμε να στέλνουμε απο κάτι στη μητέρα-μας. Κουραζόμαστε πολύ, ωστόσο η δουλία κι ο καθαρός αέρας μας δυνάμωναν. Κι έπειτα ήρθε το καλοκαίρι, και θγάλαμε το πρώτο στάρι, είχαμε φυτέψει ντομάτες και καλαμπόκι για το φθινόπωρο είχαμε συκίες δικές-μας. Αγοράσαμε ένα γουρουνόπουλο και το τρέφαμε. Το έδεναν μ' ένα σκοινι απ' το λαιμο και το πήγαινα και έβασκε χορτάρια. Με γνώρισε και μ' ακολουθούσε σα σκυλι. Όταν ρήθαινε οι ελιές, ο αδερφός-μου είχε πολλή δουλία. Στο λιοτριβείο τους πήγαινα φαί, όταν δεν το μαγέρευα καλά, οι εργάτες κοροϊδεύανε. Έτσι ήρθε κι ο δεύτερος χειμώνας στο χωριο.

Εγώ είχα απευθυμήσει πολύ τη μητέρα-μου—κι αλήθεια δε θα 'ταν πια δύσκολο να ξαναέβω στην Αθήνα, κοντά της. Μα ο αδερφός-μου είχε ανάγκη απο κάποιον, απο έναν άνθρωπο κοντά-του. Και μάλιστα τώρα το χειμώνα που οι δουλιές παύουν και οι άντρες μαζεύονται στα «μαγαζια» και παίζουνε χαρτιά απ' το πρωι ως το βράδυ, και ξενοχτάνε—ο αδερφός-μου είχε μπλέξει σ' αυτά τα άσκημα παιχνίδια. Πολλές φορές είχα αγρυπνήσει περιμένοντάς τον, δεν του έλεγα τίποτα, μα πιστεύω πως εκείνος καταλάβαινε. Κι ένα βράδυ που εκείνος αργούσε, αισθάνθηκα τόση μοναξιά, και άρχισα να κλαίω. Όταν εκείνος γύρισε δεν έκλαιγα πια, αλλά εκείνος πρέπει να κατάλαβε. Γιατι δεν ξαναέμεινε έξω τα βράδια. Σε λίγο αρχίσανε πάλι οι δουλιές, το καλοκαίρι περιμέναμε καλησοδεια. Αν και πιστεύαμε πως δε θα χρειαζόταν, όλο τα νέα ήταν ευχάριστα—αλλά εγώ δεν έδινα πια σημασία σ' αυτά. Είχα βρεθεί ν' ακούω όλο πως «πάμε καλά»,

δυσπιστούσα. Μα στο βάθος της ψυχής-μου είχα και γω την ελπίδα. Κι ας μην το 'δειχνα.

Έκανα υπομονη. Μα είχα στιγμες αδυναμίας, τότε σκεπτόμουν ένα γυρισμο ας ήταν κι όπως είμαστε τώρα. Μια και θα μπορούσαμε να φέρνουμε δόλτα την πείνα, όλα τ' άλλα μου ήταν αδιάφορα. Οι άλλοι ας κάνανε τον πόλεμο. Κι όσο για τους κατακτητες, σπάνια βλέπαμε κανέναν Ιταλο εδω πάνω, και τους Γερμανούς δεν τους ξέρανε ακόμα στα χωρια. Ήταν μόνο προδότες, ήταν διερμηνεις και καταδότες στον κατακτητη, ο κόσμος τους ονόμαζε ρουφιάνους.

Όταν, μια μέρα ένας απ' αυτούς βρέθηκε σκοτωμένος στη δημοσια. Είπανε πως τον σκότωσαν οι αντάρτες—τότε πρωτακούσαμε γι' αυτούς. Ώς τότε ήταν όλα πολύ μυστικά, οι άντρες δε συνηθίζουν να μιλουν γι' αυτά στις γυναίκες, κι ο αδερφός-μου ήξερε τότε πολύ αδριστα πράματα. Μα έβλεπε πως κάτι ετοιμαζόταν, τούτο δε θα 'τανε σαν τ' άλλα καλοκαίρια. Σε λίγο ο αδερφός-μου οργανώθηκε, έγινε πιο σοβαρος, ήταν πολυάσχολος και έλειπε συχνά απ' το χωριο για μέρες. Εμένα δε μ' άρεσε αυτο. Φοβόμουν πως θα του 'διναν όπλο—εμας η ζωή-μας δεν ήταν εδω, είχαμε μια μάνα στην Αθήνα, τέσσερα σπία κι ο πατέρας-μας θα γύριζε μια μέρα με πολλά λεφτα. Εμας μας περιμένε μια άλλη ζωη.

... Εκείνος με άκουγε σιωπηλος, έπειτα χαμογελούσε. Δεν έλεγε όχι. Όμως ήταν της γνώμης πως αυτά τα όμορφα όνειρα—... τα ονόμαζε όνειρα—δε θα μπορούσαν να πραγματοποιηθουν αν δεν κερδίζαμε πρώτα τη λευτεριά-μας. Μα για μένα αυτο δεν εξαρτάτο απο μας. Ωστόσο έβλεπε εκείνος πως το πίστευε, μια φλόγα άναβε βαθεια στα μάτια-του. Και τότε μου φαινόταν πολυ ψηλότερος απ' όσο ήταν. Όπως τότε που δούλευε στον κάμπο και κατέβαινα να τον ιδω, εκείνος ορθωνόταν μπροστά-μου γελαστος και δυνατος—είχε την ίδια φλόγα στα μάτια.

Κι ένα πρωι π' ακούσαμε πως παραδόθηκε η Ιταλία, όλοι νομίσαμε πως η στιγ-

μη είχε φτάσει. Οι σκλάβοι πανηγύρισαν, κι οι αντάρτες κατέβαιναν απ' τα βουνα προς τη θάλασσα για να παραλάβουν τον ιταλικο οπλισμο. Αέρας λευτεριας φυσούσε πάν' απ' τα χωριά-μας!

Έτσι νομίζαμε, μ' αλλιως ήρθαν τα πράματα. Η θάλασσα οπού 'χαμε στραμμένα τα μάτια-μας έμενε άδεια. Κι οι Γερμανοι δεν έλεγαν να φύγουν. Λίγοι ήταν, αλλά είχαν δύναμη στα χέρια-τους, συγκεντρώθηκαν στις μεγάλες πολιτείες και μετακινιόνταν σε ισχυρες φάλαγγες.

Οι αντάρτες-μας τους στήσανε τότε καρτέρι και τους κάμανε μεγάλο χαλασμο. Και κείνοι κάμανε αρχη και καίγαν τα χωρια. Κάνανε μπλόκα τη νύχτα, οι δικοί-μας φτιάξανε σκοπιες, όταν οι Γερμανοι φαινονταν, τρέχανε και χτυπούσαν την καμπάνα. Οι άντρες κρύβονταν γύρω στις ράχες, μέναμε οι γυναίκες μόνες. Οι γερμανοι μπαίναν στα σπία και ψάχνανε, ρωτούσαν για τους άντρες και κουνούσαν το κεφάλι φοβερίζοντες: «Παρτιζαν, παρτιζαν» λέγανε και δείχναν τα βουνα.

Ωστόσο υπήρχαν και άνθρωποι, που πίστευαν ότι δεν είμαστε σε θεση να εναντιωθούμε στον κατακτητη, ήταν νωρις ακόμα. Όταν οι άλλοι δεν ήταν μπροστα, τότε μιλούσαν. Κατηγορούσαν την οργάνωση

πως είχε ύποπτους σκοπους, κοινωνικους, πως θέλουν να χτυπήσουν τους νοικοκυραίους, να χαλάσουν την πατρίδα. Αυτοι ήταν άνθρωποι σοβαροι και εγω τους εκτιμούσα. Ενω οι άλλοι ήταν αλλιώτικιοι άνθρωποι, ανήσυχιοι, με τρόπους μονοκόμματους—μιλούσαν για δικιο και για λευτερια, δεν ήξερες τί ήθελαν. Μα ο αδερφός-μου ήτανε μαζί τους, θυμόμουν το χαμόγελό-του, και μια φλόγα που έκαιγε βαθεια στα μάτια-του.

Και ένα χειμωνιάτικο ορθρινο, οι Γερμανοι ήρθανε απο κει που δεν τους περιμέναμε, ντόπιοι καινούριοι εφιάλτες τους οδήγησαν, ντυμένοι με γερμανικες στολες. Όσοι άντρες βρεθήκαν στο χωριο, κανέναν δεν μπόρεσε να φύγει. Κι ο αδερφός-μου ήταν στο χωριο.

Εμας τις γυναίκες μας κλείσανε στην εκκλησία, για τους άντρες είχανε κατάλογο με τα ονόματα. Όσα ονόματα φωνάζαν στην αρχη, αυτους τους αφήσαν ελεύθερους. Ήταν οι άνθρωποι που εκτιμούσα. Έπειτα στήσανε τους άλλους και τους εκτελέσανε στον τοίχο του σχολείου.

Στη σκληρη γη των πατέρων-μας έθαψα τον αδερφό-μου. Κι ενω πάνω στα μνήματα σκούζανε οι γυναίκες, εγω πήγα να ζητήσω το όπλο-του.

ΛΟΪΖΟΣ ΜΑΝΤΡΕΠΗΛΙΑΣ

SVATA KADLEC

ΟΙ ΑΝΤΡΕΣ

Όταν απ' τη δουλειά κουρασμένοι οι άντρες γυρνάνε
έχουν όρεξη να χτυπηθουν.
και σ' όποιον το δρόμο θα τους εφραζε,
ν' ανοίξουν το στομάχι με μιὰ μαχαιριά.
Μα σὰ βρεθοῦνε σπία τους,
με τὰ μάτια, τις γυναίκες τους ανοίγουν.
Και με τὰ χέρια σὰ πλάγια,
μπαίνουνε μέσα τους σὰ σὲ μιὰ κάμαση,
ένα Σαββατόβραδο:
Γυναίκα αγαπημένη,
ὄλα μέσα σου βροίκουνται σὲ μιὰ καθαρή τάξη!
Πότε δάχνουμε ένα γιό;

*Απόδ. Ν. ΓΟΝΗ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Μια δήλωση

Απο τα άρθρα και τα σημειώματα που δημοσιεύονται, μόνο όσα δεν έχουν υπογραφή δημιουργούν ευθύνες στο περιοδικό. Όλα τ' άλλα βαρύνουν αυτούς που τα υπογράφουν και μόνο γύρω από κείνους μπορεί να γίνεται κάθε συζήτηση.

ΒΙΒΛΙΑ

Νικ. Κ. Παπαρρόδου: «*Συμβολή για τη διαμόρφωση της μεταπολεμικής 'Ελληνικής νοοτροπίας*».

Τό δυνατό τράνταγμα που προκάλεσε στις ψυχές τό παγκόσμιο άναστάτωμα με τόν πόλεμο και μ' όλες τις ήθικές, κοινωνικές και ήλικές του συνέπειες έδωσε, καθώς ήταν φυσικό, τήν πιό όξεία μορφή σ' όλα τά μεγάλα προβλήματα που φαίνονται να έπηρέασαν κατά τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο τήν έκβασή του. Ίδιαίτερα στόν τόπο μας, που ή μοίρα του αυτούς τούς καιρούς στάθηκε πολύ σκληρή, παρ' όλες τις μεγάλες μας άλβανικές νίκες, τά προβλήματα αυτά άπασχολούν πολύ-πολύ έντονα καθένα που σκέφτεται και που πονάει τήν πολυβασανισμένη αυτή γή.

Άπό τόν πόνο άκριβώς αυτό φαίνεται να βγήκε και τό βιβλίο του κ. Νικ. Κ. Παπαρρόδου «*Συμβολή για τη διαμόρφωση της μεταπολεμικής 'Ελληνικής νοοτροπίας*». Μέσα στό βιβλίο αυτό ό συγγραφέας μās λέει σέ γενικές γραμμές που πρέπει να ριζούμε τό βάρος της φροντίδας μας στήν ειρηνεμένη έποχή που έρχεται και με ποιό τρόπο - αν θέλουμε να μην πάνε στα χαμένα τά μαθήματα αυτού του πολέμου και να δημιουργήσουμε μια 'Ελλάδα αξια της παλιάς μās και της πρόσφατης Ιστορίας.

Δέν πρόκειται σίγουρα για ένα μνημειακό έργο. Κι' ό ίδιος ό συγγραφέας άλλωστε τό τονίζει αυτό που είναι πολύ νέος άκόμα για νάχει τέτοιες επιδιώξεις. Δέ θά μπορούσαμε όμως και γι' αυτό να τό καταφρονήσουμε. Κι' άνίσως ένας αναγνωρισμένος δάσκαλος της κοινωνικής φιλοσοφίας όλα αυτά τά ζητήματα θά τά διαμόρφωνε σε βαθυστόχαστο σύστημα, τό μικρό βιβλίο του κ. Νικ. Κ. Παπαρρόδου στις 50 σελίδες του, χωρίς να προβάλλει καμιά τέτοια αξίωση καταφέρει να διατυπώνει ξεκάθαρα και άπλά τά προβλήματα που μās βασανίζουν όλους μας, προπάντων έμās τούς νέους. Κι' έδω άκριβώς βρίσκεται ή σημασία του. Γιατί δέν είναι καθόλου μικρή ή όφέλεια άπ' τή διατύπωση ενός προβλήματος.

Άν οι λύσεις που προτείνει είναι ή δέν είναι σωστές, αν είναι ή δέν είναι έφαρμοσίμες πέρα για πέρα στις λεπτομέρειές τους, όπως τις παρουσιάζει, σ' αυτό θά πρέπει να μιλήσουν οι ειδικοί, άλλος για κάθε κεφάλαιο. Κι' έμεις μπορούμε νάχουμε τις αντίρρησης μας. Τό γενικό του όμως αίτημα - κι' αυτό είναι τό δεύτερο σημαντικό στοιχείο του βιβλίου - είναι τό αίτημα κάθε νέας ψυχής που τή φλογίζει ή άγάπη της 'Ελλάδας. Πρέπει να άνανεωθούμε, να άνανεώσουμε κάθε αξιό μας και δοκιμασμένο ιδανικό, αν δέν άνταποκρίνεται πιά στις σημερινές ανάγκες. Δέν είναι αυτό άσέβεια πρός τις παραδομένες αξίες. Είναι μια περιποίηση που τούς κάνουμε για να μην άναγκαστούμε να τις γκρεμίσουμε, να τις ξεριζώσουμε, και βρεθούμε στό Χάος.

Τό αίτημά του και στα γενικά κεφάλαια που άγγίζει (σχολείο, οικογένεια, εκκλησία, οικονομία, κράτος κλπ.), είναι τό αίτημα όλων μας, όλων των νέων, που ψάχνουμε και προσπαθούμε να τραβήξουμε τόν ίσιο και ίσοροπημένο δρόμο με όδηγό μας τήν άγάπη και τή δικαιοσύνη για τό καλό της 'Ελλάδας.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΟΥΛΙΤΣΗ

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΙΝΟΥΜΕ

Ε. Χ. Γουατα: «*Ο ταξιδιώτης*» Αθήνα 1945.

Δ. Π. Παπαδίτσα: «*Εντός παρενθέσεως*» Αθήνα 1945.

Λευτέρη Ξανθού: «*Οπλίτης Φραντζης Γεώργιος*». Συλλογραφίες **Ευθύμη Παπαδημητρίου**. Αθήνα 1945 (Κυκλοφορεί από τό 'Πρακτορείο Πνευματικής Συνεργασίας').

'Λογοτεχνία': φύλλο δεύτερο, Αύγουστος 1945, με συνεργασίες Νίκου Καββαδία, Βασίλη Μοσκόβη, Αλκ. Γιαννόπουλου, Γιώργου Θέμελη, Σωκρ. Οικονόμου Στέλιου Ξεφλουδα, Μήτσου Αυγίζου, κ. ά.

'Αυλαία': Χρόνος Α', αριθ. 1, Οκτώβρης 1945, με συνεργασίες Φάνη Μιχαλόπουλου, Γιώργου Πράτσικα, Θάνου Κωτσόπουλου, Αντρέα Σακαλή κ. ά., κριτική Θεάτρου, Μουσικής, Κινηματογράφου κτλ. κτλ.

ΔΙΟΡΘΩΜΑ Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΦΥΛΛΟ

Παρακαλούμε τους αναγνώστες να διορθώσουν ένα λάθος που έγινε στην αρίθμηση των σελίδων αυτού του φύλλου: Οι σελίδες 161 - 176, πρέπει να πάρουν αριθμούς 157 - 172. Των άλλων σελίδων η αρίθμηση είναι κανονική.

ΤΑ "ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ,"

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ :

Ν. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ

Ο ΑΛΗΘΙΝΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Μ. ΡΟΖΕΝΤΑΛ - Π. ΓΙΟΥΝΤΙΝ

ΜΙΚΡΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΓΙΑΝΝΗ ΖΕΒΓΟΥ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΗΜ. ΓΛΗΝΟΥ

ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Γ. ΖΙΟΥΤΟΥ

Ο ΤΥΠΟΣ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ